„Un roman ideal e un roman despre care nu se poate spune nimic”, crede ANDREI MAKINE, cel mai cunoscut scriitor al emigraţiei ruse la Paris. Explicaţia afirmaţiei lui e una profund culturală: „Civilizaţia rusă, spune Makine, e o civilizaţie a tăcerii. Fără îndoială, acest lucru se datorează confesiunii ortodoxe, prea puţin obişnuită să se exprime în scris. Ce contează în Rusia nu e comunicarea de idei, ci comunicarea de idealuri. Iar acesta e un exerciţiu al tăcerii. Când se scrie în Rusia, se scrie pentru a spune lucruri foarte importante, care să depăşească nevoia de tăcere, care să stabilească o comunicare directă între suflete, între inimi, între fiinţe. Intr-un roman trebuie să pătrunzi, să te odihneşti întru contemplaţie şi să te regăseşti transfigurat”. Makine s-a născut la Krasnoiarsk, în Siberia, în 1957. Face studii filologice, obţine un doctorat la Universitatea Kalinin din Moscova, predă filozofie la Institutul din Novgorod şi colaborează la revista de literatură modernă rusă pentru străinătate. În 1987, în timpul unei călătorii în Franţa, cere azil politic. O vreme locuieşte într-un cavou din cimitirul Pere Lachaise, apoi într-o cămăruţă din Montmartre. Scrie mult în tot acest timp, dar editurile îi refuză constant manuscrisele. Abia în 1990 i se acceptă publicarea unei cărţi, *La fille d'un heros de l'Union Sovietique (Fiica unui erou al Uniunii Sovietice),* despre care lasă să se înţeleagă că ar fi o traducere din rusă. Cinci ani mai târziu obţine premiul Medicis şi premiul Goncourt pentru *Testamentul francez.* E pentru prima dată în istoria culturală când aceeaşi carte primeşte două dintre cele mai prestigioase premii literare franceze. Şi poate că explicaţia lui Makine despre tăcere şi scris e cea mai frumoasă definiţie pe care scriitorul o dă propriilor cărţi.

OPERA: *La fille d'un heros de l'Union Sovietique,* 1990; *Confession d'un porte-drapeau dechu,* 1992; *Au temps du fleuve Amour,* 1994 *(Pe vremea fluviului Amur); Le Testament francais,* 1995; *Le crime d'Olga Arbelina,* 1998 *(Crima Olgăi Arbelina); Requiem pour l'Est,* 2000 *(Recviem pentru est); La musique d'une vie,* 2001 *(Muzica unei vieţi); La terre et le ciel de Jacques Dorme,* 2003 *(Pământul şi cerul lui Jacques Dorme); La femme qui attendait,* 2004 *(Femeia care aştepta); Cette France qu'on oublie d'aimer,* 2006.

ANDREI MAKINE
FRANŢA PE CARE UITĂM S-O IUBIM

Traducere din franceză de
Gabriela Creţia
Editura Humanitas – Bucureşti

Pentru Marie-Pierre Daninos

Ţara lui de Gaulle a fost făcută ţăndări, ţara cea nouă i-a răpit locul şi a anunţat că, de acum înainte, va răspunde la numele inedit de Mini-France.

ROMAIN GARY
Domnului general: adio, cu dragoste şi cu mânie

La tot pasul regăsim Franţa, Franţa întreagă, într-atât este ea de prezentă în numele de Vetheuil, Les Andelys, Rouen, Jumieges, încât numai repetând aceste nume minunate simţim întărindu-ni-se speranţa în zile mai bune şi credinţa în edificiul indestructibil reprezentat de Franţa.

JULIEN GREEN *Paris*

I. Anumite idei despre Franţa

Copiii ţării

Enigma acestei uşoare adâncituri care desenează o curbă pe vechile lespezi. Şi, prin preajmă, nici un francez care să mă poată lămuri. Biserica este mică, absolut pustie. Toropeala unei după-amiezi de august printre întinderile însorite din preajma orăşelului Lucon şi, dintr-odată, acest moment de tihnă. Dincolo de uşa scundă, un spaţiu întunecos, un altar modest, sentimentul unei prezenţe lipsite de apărare pe care mi-l dau întotdeauna bisericile acestea smerite, aflate departe de drumurile bătute. Umbra, răcoarea, lespezile late a căror patină aurie este străbătută de o sumedenie de crestături. Iar aici această curbă arată, s-ar zice, ca un fel de cărăruie delicat săpată în piatră. O rază de soare străbătând un vitraliu înnegrit subliniază denivelarea. Mi s-a mai întâmplat să observ, în unele biserici, asemenea lespezi deformate fără să-mi pot da seama ce anume le-a tocit. Îndoind genunchii, mă aplec, pipăi faţa pietrei roase...

Şi, deodată, înţeleg că această curbă uşor adâncită în lespezi marchează, „pur şi simplu", calea urmată de credincioşi: de la intrare se îndreptau spre cuprinzătoarea cupă, uscată acum, a agheasmatarului. Urma paşilor lor, de veacuri. Piatra, sub degete, mi se pare vie. Emoţia care mă cuprinde nu este deloc religioasă. M-am născut şi am crescut într-o ţară care încuraja respingerea credinţelor şi, în mod cu totul special, dispreţul faţă de catolicism. Nu, simţământul meu este mult mai iraţional. O comunicare intensă, peste vremuri, cu fiinţele a căror viaţă îmi este adusă aproape tocmai de această unică clipă: într-o zi de demult au dat uşa în lături, şi-au întipărit paşii pe lespezi... Suferinţe la înmormântări, bucurii, naşteri, războaie, foamete, părăsiri de ţară şi reîntoarceri, dureri şi speranţe, toate aceste vieţi franceze pe care, din copilărie, încerc să le înţeleg.

Încă un secret: marea placă de marmură dintr-o altă biserică, în aceleaşi ţinuturi din Vendee. Cine să fi fost aceşti Louis şi Jules Arnaud? Doi fraţi? Sau tată şi fiu? Dar Auguste şi Pierre Boisson? Joseph şi Lucien Clerteau? Pe marmură, numele lor sunt precedate de următoarea menţiune: „Parohia

Sainte-Rade-gonde din Jard - fiilor ei căzuţi pentru Franţa, 1914-1918.”

O inscripţie similară cu cele de pe toate monumentele închinate morţilor. Am citit adesea asemenea nume de necunoscuţi si am încercat să-mi închipui viaţa celor care le purtaseră. De data aceasta, observ pe lista soldaţilor doi membri ai aceleiaşi familii, da, doi fraţi, fără îndoială. Enumerarea în ordine alfabetică îmi apare, deodată, ca un fel de mărturisire, o destăinuire a durerii, o amintire pios păstrată şi pe care de aici înainte o împărtăşesc şi eu. Alexandre şi Eugene Jouin... Până acum, niciodată expresia „căzuţi pentru Franţa” nu mi-a părut atât de gravă, atât de grăitoare. Nu mai este vorba de silueta fără trup a unui recrut, de umbra unui tânăr chemat sub arme, este vorba de intimitatea unei familii franceze, de esenţa orelor tragice pe care le-a trăit. Eugene si Raoul Maillet...

ADEVĂRUL LEGENDELOR

Numele soldaţilor căzuţi evocă, pentru mine, Franţa aceea îndepărtată şi misterioasă pe care o visam, copil fiind, în vreme ce desluşeam paginile înmiresmate ale vechilor volume.

> *Aşa a pierit pentru trei flori de crin, pe malurile râului Meuse, şi cam la fel de slobod de arginţi precum era şi pe când sosise, tânăr foarte, la Paris, unul dintre cei mai neîntinaţi şi mai minunaţi oşteni ai Franţei de odinioară... Suntem patru gentilomi din Guienne care luptăm în luptă dreaptă* (În original, *en lice,* incinta specială în care se desfăşurau, după un anumit tipic, turnirurile) *împotriva tuturor celor ce-şi fac drum prin Franţa: eu, Sansac, Montalembert şi la Chataigneraie... Totul este pierdut, mai puţin onoarea...*

Mituri eroice ale Franţei legendare? Ficţiuni hagiografice? Chipuri de Epinal? (Orăşel din munţii Vosges, vestit pentru tradiţionala sculptură portretistică practicată acolo din secolul al XVIII-lea) Refuz de a accepta „adevărata” Istorie care se ascunde în spatele acestor icoane ale gloriei naţionale? Câte Chemins des Dames” (Drum de munte din departamentul Aisne, locul unor bătălii sângeroase în Primul Război Mondial) pentru o singură defilare pe Champs-Elysees?

Şi totuşi, cei „patru gentilomi din Guienne” mi se par mai adevăraţi decât toate glosele savante. Tot atât de adevăraţi cât

existenţa lui Alphonse şi a lui Frederic Prouteau, căzuţi pentru Franţa, şi ale căror nume sunt înscrise în bisericuţa din Jard. Da, tot atât de adevăraţi cât viaţa, închipuită, a mamei lor care îi aştepta într-una din căsuţele joase bătute de vânturile oceanului, care apoi a încetat să-i mai aştepte, venind să se reculeagă sub umila boltă a lăcaşului Sainte-Radegonde. Tot atât de adevăraţi - până la neverosimil - cât bravura altui fiu al tării, comandantul învesmântat într-o simplă manta de soldat şi despre care se spune că ar fi îngropat în picioare. Tigrul, nedomolitul Clemenceau (Georges Clemenceau (1841-1929), om politic de stânga. I-a luat partea lui Dreyfus cu prilejul vestitului proces. Senator, prim-ministru. Pierde alegerile pentru preşedinţia Republicii. În 1919 este negociator la dezbaterile Tratatului de la Versailles; succesele obţinute îi aduc porecla de „Pere de la Victoire". Membru al Academiei Franceze). O figură pentru iconostasul oamenilor de seamă? Sau mai degrabă un ecou persistent al îndelungatelor secole cavalereşti?

Plec cu părere de rău din răcoarea lăcaşului Sainte-Radegonde. Afară, gălăgia şi mirosul greu emanate de un blocaj de circulaţie care-şi strânge laţul în jurul bisericii, feţe arţăgoase, tam-tamul abrutizant al muzicii tehno, şoferi care se iau la harţă şi, mai încolo, pe drumul satului, cumplita hidoşenie a mulţimii toropite de căldură, de promiscuitatea căutată, de vacarm. Şi pământul acesta sub care, într-un mormânt, veghează un ostaş în poziţie de drepţi, aceste bătrâne câmpii şi păşuni care dispar sub respingătoarea carapace a caselor de vacanţă, toate identice în mediocritatea lor roz-bej de clădiri fără suflet. Îndelungi secole cavalereşti ca să ajungem aici?

Inevitabilul sindrom care îl loveşte pe orice străin îndrăgostit de Franţa: ţara visată, ţara de astăzi. N-ar fi mai bine să închidem ochii asupra urâţeniei actuale?

Pornesc din nou la drum, gândindu-mă la aceste vorbe, scrise de Bernanos (Georges Bernanos (1888-1948), autor de romane şi scrieri polemice) în 1939, departe de Paris: „Istoria ţării mele a fost făurită de oameni care credeau în vocaţia supranaturală a Franţei..." Paradoxul este doar aparent: ca să clădeşti o „fire" naţională, socotea el, trebuie s-o subliniezi, altfel totul se prăbuşeşte în meschinăria materialistă a unei

„civilizaţii de burţi îmbuibate”.

Ca să aibă parte de o trăire demnă de Istorie, o ţară trebuie s-o depăşească într-o provocare metaistorică a spiritului. Pe Clemenceau 1-a înlocuit, la preşedinţia Republicii, domnul Deschanel (Paul Deschanel (1855-1922), om politic, preşedinte al Camerei Deputaţilor, apoi al Republicii (1920), ales împotriva lui Clemenceau) care a avut, într-o bună zi, drăgălaşul capriciu de a coborî din tren în pijama. Aşa se desfăşoară istoria. În vreme ce, la castelul Colombier, continuă să vegheze un ostaş, în picioare în mormântul său. Aşa lucrează spiritul.

FRANŢA, ACEST OCCIDENT COMPLICAT

La 16 septembrie 1744, Voltaire îşi permite o şedinţă de „zgâlţâitoare a abatelui de Saint-Pierre” (Charles-Irenee Castel, abate de Saint-Pierre (1658-1743), scriitor, autor al unui *Projet de paix perpetuelle* şi iniţiator al primului club politic francez, *Le Club de l'Entresol* (1724), din care a făcut parte şi Montesquieu. „Zgâlţâitoarea, în original *le tremoussoir,* pare să fi fost o instalaţie de terapie cu unde electro-magnetice, foarte la modă în epocă). Oboseala îi scade, îşi recapătă seninătatea şi energia, se poate din nou înhăma la scrierea libretului pentru *La Princesse de Navarre...* (Comedie-balet reprezentată în 1745 la Versailles; muzica fusese compusă de Rameau)

În adolescenţă, episodul acesta mi-a marcat profund imaginea despre Franţa. Trebuia, aşadar, să ni-l închipuim pe celebrul filozof zgâlţâindu-se într-un aparat ridicol, conceput de un prelat iluminat!

„Voltaire m-a adus pe lume”, afirma Ecaterina cea Mare. Filiaţie revendicată de foarte mulţi ruşi în vremea aceea. Cât despre mine, datorez şedinţei de zgâlţâire faptul că am devenit conştient de infinita complexitate care se putea descoperi în universul francez. Şi în actorii teatrului său uman.

Înainte, tipologia lor mi se părea clară: austerul cavalerism s-a năruit într-o bună zi, prefăcându-se în vânzoleala servilă a curtenilor şi a altor preţioase ridicole. Richelieu a pus să fie umplute şanţurile, vitejii şi-au scos coifurile şi şi-au pus peruci pudrate. Nu confirma oare această prefacere contele Alexandre de Tilly în memoriile lui, atunci când opunea „bogata zestre de cavalerism” „moleşelii de la curţi”? Aveam să constat eu însumi că această opoziţie continuă să funcţioneze în Franţa

zilelor noastre: am avut norocul să întâlnesc câţiva ultimi cavaleri foarte moderni. Şi atât de mulţi curteni!

Dar Voltaire? Să fi fost si el curtean? Fără îndoială: linguşitor josnic, şi-a scris *La Princesse de Navarre* în cinstea căsătoriei Delfinului. În plus, năzuinţa lui de a fi recunoscut de monarhi, cu toată ipocrizia pe care o presupune ea. Tragedia *Mahomet* i-a fost închinată întâi lui Frederic al II-lea (Frederic cel Mare, regele Prusiei (1740-1786); protector al culturii, îl atrăsese la curtea lui pe Voltaire), apoi Papei Benedict al XIV-lea (Benedict al XIV-lea, papă între anii 1740-1758. A marcat secolul al XVIII-lea prin lungul său pontificat şi prin deschiderea faţă de ideile Secolului Luminilor).

Şi totuşi, tot Voltaire i-a apărat onoarea cavalerului de La Barre (Francois Jean Le Febvre de La Barre (1746-1767), condamnat pentru blasfemie, apărat de Iluminişti, reabilitat de Revoluţia Franceză) prins în capcană de „Infam". Tot el devenea anahoret (îmi aduc aminte de tabloul lui Jean Huber, de la Ermitaj: filozoful sădind un copac, *a la Tolstoi.* Voltaire neînfricatul, bătăiosul, fugarul, mincinosul care îl acuza pe bietul abate Chaulieu (Guillaume Amfrye, abate de Chaulieu (1639-1720), autor de poezii uşoare, de inspiraţie anacreontică), decedat, fiindcă scrisese *L'Epitre a Uranie*... Complexitatea acestui om te ameţea. Până şi în moarte a izbutit să fie multiplu: se spune că inima îi odihneşte în soclul vestitei statui a lui Houdon (Jean-Antoine Houdon (1741 -1828), sculptor celebru prin realismul busturilor realizate, care înfăţişau personalităţi marcante), iar creierul, trecând de la un moştenitor la altul, s-a rătăcit, până la urmă. Francez imposibil de prins!

Biblioteca lui Voltaire a fost cumpărată, se ştie, de Ecaterina cea Mare. De atunci încolo, generaţii întregi de specialişti au început să interpreteze orice *nota bene* înscris de filozof pe marginea unei pagini sau a alteia, cea mai măruntă adnotare, zgârieturile lăsate ici şi colo de atingerea unghiei. Erudiţia acelor „voltairieni" era redutabilă, dar mă lămurea foarte puţin asupra misterului care mă intriga din tinereţe. În ce măsură gândirea lui Voltaire, subtilă, nervoasă, omnivoră, când temerară până la aroganţă, când copleşită de dantelării galante, exprima ea faimosul spirit francez? în ce măsură era filozoful cu zgâlţâitoare reflexul viu al „francităţii"? Da, tocmai

acea impalpabilă chintesenţă franceză mă interesa mai mult decât orice.

Ţarul la căpătâiul unei amante regale

Petru cel Mare a explorat misterul francez în mai 1717. La sfârşitul şederii sale la Paris, a dorit s-o viziteze pe Doamna de Maintenon. Sau mai degrabă să vadă, cu o răceală aproape medicală, ce mai rămăsese din ea. Terminase de examinat castele, şantiere, maşini, instituţii, într-un cuvânt marea maşinărie „Franţa", fată de care se vădea curios şi adesea admirativ. Acum, voia să arunce o privire asupra acelei alcătuiri umane uzate, reprezentată de bătrâna metresă a Regelui-Soare. Saint-Simon îl descrie pe ţar ca pe un soldăţoi brutal care a deschis geamurile, a tras draperiile [*pied du lit* (Perdelele de la piciorul patului)*,* ar fi zis Doamna de Maintenon] şi, fără jenă, a privit-o insistent pe bătrâna doamnă, speriată de asemenea îndrăzneală. Relatarea celei în cauză îl transformă pe barbarul rus într-un musafir delicat si cumva încurcat. Pe cine să crezi? Şi cum să afli ce l-a informat mai bine pe ţar despre geniul francez: sistemul hidraulic inventat la Marly de Rennequin-Salem (Rene Salem, zis Rennequin (1645-1708), inginer valon. La cererea lui Ludovic al XIV-lea, a construit mecanismul hidraulic de la Marly cu ajutorul căruia apele Senei erau înălţate cu 154 de metri, astfel încât să asigure alimentarea cu apă a castelului Versailles) sau glasul slăbit al Doamnei de Maintenon? „Ţarul a sosit la şapte seara, scria ea. S-a aşezat la căpătâiul patului, m-a întrebat dacă sunt bolnavă; am răspuns că da. A cerut să fiu întrebată ce boală am; am răspuns: o adâncă bătrâneţe. Nu ştia ce să-mi spună, iar tălmaciul lui părea că nu mă înţelege. Vizita a fost scurtă: a cerut să se desfacă draperiile de la piciorul patului ca să mă vadă: credeţi că va fi fost mulţumit?" O, nesecată dorinţă de a plăcea!

Venind în Franţa, Petru a ajuns mai „mediatizat" decât Voltaire, întemniţat la Bastilia în ziua de 10 mai 1717. Să fi fost această coincidenţă răspunzătoare de viul interes iscat în gândul filozofului faţă de personajul marelui ţar? Pregătindu-şi cartea despre domnia lui Petru I, Voltaire le punea corespondenţilor lui din Sankt-Petersburg întrebări care confruntau spiritul francez cu tânăra civilizaţie rusă, avidă de a se reflecta în această privire europeană. Pentru ruşi, francitatea a

devenit oglinda intelectuală, alteritatea de evaluare de care are nevoie orice naţiune pentru a se afirma.

Reverberarea nu era totdeauna credibilă, ea producând banalităţi feerice, iluzii edificatoare. La mormântul lui Richelieu, Petru a declamat aceste cuvinte memorabile: „Om de seamă, ţi-aş fi dat o jumătate din împărăţia mea, ca să mă înveţi s-o conduc pe cealaltă!" Este teatru, probabil apocrif. Dar percepţia noastră despre o ţară se ţese din asemenea puneri în scenă. Conţinutul lor este adesea prea puţin fiabil, dar forma lor exprimă esenţa „supranaturală" a unui popor mai bine decât ar putea-o face o mie de tratate ştiinţifice. În superba reşedinţă Lesdiguieres pe care regentul i-o pusese la dispoziţie ţarului, acesta a cerut să i se instaleze un simplu pat de campanie... Întreg Petru cel Mare este cuprins în acest amănunt!

FORŢA SECRETĂ A IDEILOR

De câte ori nu i s-a reproşat lui de Gaulle transformarea în mit a destinului Franţei... „Nu scrie o Istorie, îşi scrie propria Legendă", afirma cu tărie Fabre-Luce (Alfred Fabre-Luce (1899-1983), scriitor şi jurnalist nonconformist) despre *Memoires de guerre.* Aron (Raymond Aron (1905-1983), filozof, sociolog, profesor la Sorbona şi la *College de France,* editorialist la *Le Figaro*) o spunea mai poetic comparând *Memoires* „cu un *Cântec al lui Roland* povestit de Roland însuşi". De obicei, aici se întrerupe acest frumos citat. De fapt, filozoful adăuga: „...cu toată deformarea şi simplificarea pe care acest fapt le presupune". Dar Aron uita că acest *Cântec al lui Roland* reprezintă el însuşi o straşnică deformare a unui fapt istoric la urma urmelor modest: înfrângerea, în 778, a unei ariergarde france de către o trupă de vasconi (alias basci). Gesta a transformat evenimentul într-o confruntare cvasiuniversală între creştini şi musulmani. Lectura obiectivă ne informează, dar numai sunetul vibrant al olifantului (Vestitul corn de fildeş din care a sunat, în cele din urmă, Roland, chemându-l astfel în ajutor pe Carol cel Mare) ne poate cufunda în esenţa acelei tinere Franţe medievale, în idealul francităţii în curs de afirmare.

Lui Franklin Roosevelt îi era uşor să declare că de Gaulle se credea Jeanne d'Arc. Cântecul de gestă gaullian a dovedit că epocile cruciale au mai multă nevoie de un mare vis mobilizator decât de înţelepte calcule de bun-simţ. Da, nevoia vitală de

„măreţie a Franţei”, a acestei ţări pe care o iubim „ca pe prinţesa din basme sau ca pe Fecioara de pe fresce”.

Ştim foarte bine că Clemenceau odihneşte în mormânt „ca toată lumea”, orizontal. Dar dacă memoria unui popor îl vede în picioare, cutezător si neclintit chiar în moarte, înseamnă că viaţa lui îi conferă legendei adevărul suprem. O credibilitate ideală şi simbolică, precum cea a celor „două bucheţele de flori uscate” care să-i fie puse în sicriu, aşa cum ceruse Clemenceau. Înduioşare exagerată de om bătrân? „Acestea sunt florile pe care mi le-au oferit ostaşii la Mont Haut (Sau Hautmont, localitate pe râul Sambre)”, a precizat el în testament...

Nu este vorba decât de idei evanescente, ni s-ar putea replica. De proiecţii ale imaginarului pe ecranul mobil al inconştientului colectiv. Da, idei. Acelea care „devin o forţă materială când cuprind masele”, cum spunea cu multă dreptate Marx. De multă vreme, ponderea ei economică şi influenţa ei geostrategică nu-i mai permit Franţei să joace rolul unei mari puteri. Din punct de vedere material, nu. Şi totuşi, ea are încă greutate în lume, mulţumită acelei moşteniri de idei pe care naţiunile le asociază acestei ţări, „vocaţiei sale supranaturale” proclamate de Bernanos.

„Voltaire? Proust? Camus? Câte divizii?”, ar fi putut întreba Stalin. Divizii imateriale, desigur, dar care în confruntarea de idei rivalizează fără nici o greutate cu toate „complexele militaro-industriale”.

Vorbind despre Franţa, trebuie să avem mereu în gând această forţă ideală.

IMPOSIBILA DEFINIRE

Julien Green, pe care războiul îl îndepărtase de Franţa, a încercat să exprime misterioasa esenţă franceză. *Paris*-ul său este o minune de fineţe, un izvor de observaţii originale.

> *Sena în creştere, de un verde gălbui, greoaie, maiestuoasă, se revarsă pe ambele maluri, iar bolţile podurilor par a se turti. Este ameninţătoare, semeaţă. Mi se pare superbă în acele clipe, clocotind de mânie, de o mânie supremă. Cerul gri-închis transformă Parisul într-un oraş complet alb. Notre-Dame, splendidă de tinereţe.*

Da, de îndată ce trebuia să explice motivul adânc al

fascinaţiei pe care o exercită ţara aceasta, să definească specificitatea franceză, Green prefera semitonurile, descrierea vaporoasă, vagă: „Totul, în oraşul acesta, are o calitate neanalizabilă”, „al cărei farmec este inexplicabil”, „inexprimabilul, prezent la tot pasul, mă opreşte la fiecare colţ de pagină”, „mă aventurez în domeniul invizibilului” etc.

Limita este minimă între fina acuarelă a impresiilor personale despre Franţa şi inventarul calităţilor si fenomenelor la care o reducem de obicei. Moda, gastronomia, artele plastice şi arta de a trăi, dragostea pentru cuvânt, galanteria, înclinaţia spre cerebral în dauna naturalului, protestul (În original, *grogne.* Derivat al lui *grogner* - „a mormăi”, termenul are o forţă sugestivă greu de redat) ca model relaţional între „partenerii sociali”... Suma tuturor clişeelor, condica aceasta care ar putea fi sporită, comportă o bună parte de adevăr. Ingredientele acestea ale spiritului naţional sunt invocate atunci când se urmăreşte, pompos, „omagierea geniului francez” sau, sarcastic, ironizarea ciudăţeniilor lui. De altfel, cele două reacţii sunt strâns legate. Dostoievski îşi îndreaptă săgeţile asupra mediocrităţii celui pe care îl numeşte „francezul mărunt”. Tolstoi, în *Sonata Kreutzer,* Cehov, în *Răzbunătorul,* iau în derâdere comportarea bărbatului francez şi obsesiile lui vestimentare, dar, pe de altă parte, recunosc eficienţa farmecului său asupra rusoaicelor şi primejdia încornorării pentru bărbaţii lor. „Avea stilul parizian, scrie Tolstoi. Ghete cu nasturi, cravate în culori ţipătoare, tot ce îşi însuşesc străinii la Paris, tot ce, prin originalitate, prin noutate, impresionează fără greş femeile.” Cehov, la rândul lui, inventează pentru un personaj de-al său o caracterizare uimitoare: „francoform”, cu certă nuanţă peiorativă. Iar slăbiciunile vestitului spirit cartezian al francezilor si ale artei lor în dialogul intelectual, le dezvăluie dramaturgul rus Fonvizin în *Lettres de France:*

> *De câte ori, discutând cu persoane absolut remarcabile despre, de exemplu, libertate, spuneam că, după mine, acest drept fundamental al omului este, în Franţa, un drept sacru. Mi se răspundea cu entuziasm că „francezul s-a născut liber”, că respectarea acestui drept este tot ce au ei mai scump, că mai bine ar muri decât să-i rabde o cât de măruntă ştirbire. Ii ascultam, apoi îndreptam*

discuţia asupra tuturor încălcărilor pe care le constatasem şi, treptat, le dezvăluiam gândul meu ascuns, anume că bine ar fi ca această libertate să nu rămână o vorbă goală. Poate nu mă credeţi, dar aceleaşi persoane care tocmai se lăudaseră că ar fi libere îmi răspundeau imediat. „O, domnule, aveţi dreptate, francezul e strivit, francezul e sclav!" Se sufocau de indignare şi, dacă n-am fi pus capăt discuţiei, ar fi continuat, zile întregi, să acuze vehement puterea şi să-şi defăimeze înverşunat statul.

Fonvizin nu uită să-şi pună în valoare noul statut de iniţiat: s-a întâlnit de trei ori cu Voltaire! Ne dăm bine seama de la cine a învăţat modul acesta ironic de a-şi prinde în cursă interlocutorul.

De altfel, tot Dostoievski, cel care îl spintecă pe „francezul mărunt", îşi începe cariera literară strigând entuziasmat: „Minune! Am tradus *Eugenie Grandet"* Iar Tolstoi, care a pictat în portrete evident caricaturale personalităţi importante din epoca napoleoniană (în primul rând, pe Napoleon însuşi), îi dă tânărului Gorki sfatul insistent: „Citeşte-i pe francezi!"

Precum se vede, pentru romancierii ruşi, spiritul francez nu se află comprimat nici în paietele „francoforme" ale modei, nici în maimuţărelile mondene, ci în apogeul intelectual al civilizaţiei franceze.

CAIETUL DE SARCINI AL FRANCITĂŢII

Franţa, maică a artelor, pepinieră a maeştrilor care ne-au învăţat să gândim şi care s-au răspândit în lumea întreagă, ţară de predilecţie pentru poeţi şi pictori, tărâm al Iubirii [În original, *pays du Tendre,* ţinutul imaginar al dragostei perfecte, cântat în cercul literar din jurul romancierei Madeleine de Scudery (1607-1701)] pentru orice exprimare rafinată a pasiunilor. Lauda tării acesteia mitice a fost înălţată de nenumărate ori, geografia influenţelor ei - de la graţiosul Sankt-Petersburg la molatica Louisiana, trecând prin răbdătorul Quebec -, clar desenată. Veneraţiei manifestate de spiritele luminate îi răspundea refrenul mai popular despre „două patrii, ţara mea şi Parisul". Toată avalanşa aceasta de laude era, din fericire, temperată de ironia lucidă a unor francezi care, precum neuitatul Pierre Daninos (Pierre Daninos

(1913-2005), romancier şi eseist a cărui sclipitoare ironie s-a îndreptat asupra „francezului mediu”), notau: „Raţiunea, specialitate exclusiv franceză, precum şi eleganţa, spiritul, galanteria şi, în general, geniul.”

Daninos ghicise capcana care se ascunde sub obligaţia francezilor de a executa o serie de figuri impuse în faţa cetelor entuziaste de francofili. Da, exact: moda, vinul, cele trei sute şaizeci si cinci de soiuri de brânză...

Am descoperit capcana aceasta în ziua în care, adolescent fiind, am văzut primul film francez în versiune originală. Era vorba de un mic avion care tocmai se prăbuşise pe o întinsă câmpie îngheţată, cu aspect de nord extrem. Doi supravieţuitori, un francez de vreo şaizeci de ani şi foarte tânăra lui compatrioată, răniţi, plini de vânătăi, fără hrană, se târau anevoie prin zăpadă. Simţeai, fizic, cât de aproape erau de capătul puterilor. Din când în când, bărbatul devenea apatic, iar fata începea să geamă. O violentă furtună de zăpadă risca, în orice clipă, să-i acopere. Sosirea lupilor era, şi ea, probabilă. Şi tocmai atunci, în momentul cel mai desperant al pătimirii lor, începea între ei acest incredibil dialog:

„— Aş vrea, a-ai, ai să-ţi pro... a-ai, să-ţi propun ceva, gâfâia bărbatul între două icnete de durere.

— Ce? Ce vrei să-mi... (eroinei i se tăia glasul).

— Ai să, a-ai, ai să-mi spui «tată » şi eu... ai, am să-ţi spun « fiica mea », ai...

— Dar... de ce?

— Ca... să nu... cădem în ispită!”

Ultima replică m-a aruncat într-o stupoare cataleptică. Despre ce fel de ispită putea fi vorba în mijlocul acelui deşert polar? Ce păcat al cărnii se putea închipui la minus treizeci de grade, sub ninsoarea neîncetată, în acompaniamentul urletelor de lupi? Şi totuşi, bătrânul schilodit nu se gândea, evident, decât la asta, iar ochiul lui stins începuse să lucească în clipa când îi propunea femeii să pună frâu josnicelor lor instincte prin tabuul incestului. Totul era atât de neverosimil încât zăpada s-a prefăcut în vată, iar nordul mi-a evocat un îngust studio de filmare, înfierbântat de reflectoare. Am ghicit că scenaristul căzuse în cursa figurilor impuse, da, ca un adevărat francez ce era, avea obligaţia să respecte caietul de sarcini al spiritului naţional, ilustrând inevitabila artă a iubirii *a la*

francaise.

Mai târziu, am avut prilejul să analizez şi alte posturi, mai serioase, ale mentalităţii hexagonale. Puneri în scenă mai elaborate şi, prin urmare, capcane mai periculoase. De exemplu, atitudinea intelectualului francez, o adevărată specialitate naţională. Inexistentă la anglo-saxoni, complet diferită de ceea ce cunoşteam noi în ţările din est. Nişte ticuri comportamentale de care se miră toţi străinii: să fii (sau să te declari) de stânga, „intelectual de dreapta" fiind, în Franţa, o abjectă contradicţie în termeni; să greşeşti alături de Sartre mai degrabă decât să ai dreptate alături de Aron; la douăzeci de ani să te proclami adeptul lui Mao, la treizeci, al lui Marx, la patruzeci, să-i iei peste picior pe amândoi; să desemnezi, pentru fiecare deceniu, o nouă victimă a ordinii sociale (proletarii, studenţimea în fine, imigranţii); să iei în derâdere Academia înainte de a fi primit în rândurile ei (cea mai reuşită înţepătură împotriva venerabilei instituţii rămâne, după părerea mea, expresia memorabilă a lui Fabre-Luce: „Nemuritorul (*I.e.* membru al Academiei Franceze) îşi păstrează, cumva, prestigiul sexual."); în timpul unui conflict armat să împărţi semenilor tăi ţările pe care să le apere, unuia, Croaţia, altuia, Bosnia; să ridici în slăvi toleranţa pe tonul intolerant al unui comisar politic. Dar mai ales, si această atitudine însumează tot restul, să ai o părere definitivă şi indiscutabilă despre orice subiect, să fii expert în tot universul, împovărător caiet de sarcini...

În tinereţe, mă miram că se poate rosti, în Franţa, un *Discours pour la translation du Chef de Saint-Thomas d'Aquin.* Dar era vorba de Lacordaire (Jean-Baptiste-Henri Lacordaire (1802-1861), călugăr dominican, orator de talent, a reînfiinţat Ordinul dominicanilor, care fusese desfiinţat în 1792) şi se întâmpla în secolul al XIX-lea. În zilele noastre, gama subiectelor s-a lărgit considerabil.

De fapt, exact ca cei doi supravieţuitori ai accidentului de avion, cuplul acela rebegit al cărui libido îl atâta neîncetat scenaristul, în mijlocul acelei câmpii îngheţate, intelectualul francez se simte obligat să execute o serie de gesturi şi de mimici complet lipsite de respect faţă de credibilitatea personajului său. Proprietar al unei rezidenţe de milionar la Marrakech, va vorbi în numele celor defavorizaţi. Fără să fi fost

vreodată confruntat cu rasismul care bântuie în Africa, va înfiera pretinsul rasism ereditar al francezilor. Făcând zilnic drumul dintre casa lui din arondismentul al şaisprezecelea şi biroul lui din cel de-al şaselea, se va crede cel mai îndreptăţit analist al crizei de la periferii... Prietenilor mei străini, surprinşi de asemenea incoerenţe, le sugerez să-l considere pe intelectualul francez o componentă a francităţii folclorice, aidoma vinului nou de Beaujolais, bascului, grevelor de la SNCF (Societatea Căilor Ferate Franceze) etc. Cu acest statut, personajul devine aproape simpatic. Până în clipa în care această figură emblematică se apucă să ia apărarea lui Mao sau khmerilor roşii. Ne dăm seama atunci că folclorul are limitele lui şi că iresponsabilitatea intelectualilor le poate deveni complice celor mai periculoşi ucigaşi.

MISTERELE FRANCEZE

„Inexprimabilul", „inexplicabilul" lui Julien Green, sau lista calităţilor definitorii pentru modul (specific francez) de a trăi şi de a înţelege viaţa? Prima cale este cea a poeţilor care se declară neputincioşi în faţa acestei francităţi imposibil de prins în cuvinte. A doua este cea a ziariştilor străini care lucrează la Paris si cărora le place să facă inventarul micilor ciudăţenii, incoerentelor si ideilor fixe ale mentalităţii franceze. Exerciţiul e uşor, ajunge să asculţi radioul o oră ca să găseşti o mulţime. O prezentatoare care vorbeşte despre împădurirea Franţei: „Toate studiile confirmă faptul că francezii preferă pădurile rare, cu copaci înalţi. Ce le place cel mai mult într-o zonă împădurită este lipsa copacilor." O pădure fără copaci! Idealul naturii dominate de raţiune, de fapt un parc, o peluză. Sau, tot aşa, enologul care zugrăveşte rodul unei podgorii : „Vinul acesta este inteligent. Ii place să-i vorbeşti." La început, am crezut că, prin intermediul pădurilor ca peluzele şi al vinurilor inteligente, francezii le testau străinilor simţul umorului. Ei bine, nu, erau afirmaţii cât se poate de serioase.

Asemenea ciudăţenii nu sunt altceva decât nişte drăgălaşe scoici scoase la suprafaţă din abisurile tainice ale indescifrabilului spirit francez. Da, nimic altceva decât spuma care ascunde valurile din adânc ale misterelor lui.

Să vorbim de spumă, de spuma şampaniei, una dintre podoabele cele mai frumoase ale francităţii folclorice. Într-o zi, în tren, un călător citeşte *Le Figaro* (jurnalul mai avea încă o

prezentare lizibilă), apoi îl lasă pe scaun şi pleacă. Şi totuşi, ceea ce a aruncat el este o capodoperă. Pe două voci, domnul Othoniel (prezentat drept „artist hedonist”) şi doamna Salle, o ziaristă evident foarte epicuriană şi ea, descriu... Era să zic „dezvirginarea”, dar nu, doar modul de a deschide o sticlă de şampanie.

Se naşte un fel de erotism când simţi cum îţi alunecă dopul printre degete... Nu se vorbeşte oare de „suspin erotic” când se descrie sunetul bulelor de gaz care ţâşnesc din sticlă f... Şi mai trebuie să stăpâneşti şi arta de a o deschide. Foarte blând, dacă nu vrei să pierzi o parte din miresme. După ce ai desfăcut armătura metalică, înclini uşor sticla şi, apăsând puternic dopul cu policarul, o roteşti. Nu cumva să torni vinul ţinând sticla de gât: gestul ar trăda lipsă de eleganţă. Trebuie apucată de fund, cu degetul mare strecurat în scobitură...

În explicaţiile celor doi hedonişti se percepe o tonalitate de-a dreptul orgasmică. Domnul Molin, şeful pivniţelor Ruinart, li se alătură ca să tempereze cumva, s-ar părea, acest erotism al consumului şampaniei, căci trebuie desigur insistat şi asupra alegerii paharului:

Cât mai subţire cu putinţă, el va îngădui perceperea tactilă a vinului... Ideal rămâne paharul în formă de lalea, uşor umflat, foarte potrivit pentru îmbinarea componentelor de gust. Baza lui niţel îngustată stârneşte un gheizer de bule, prelungind astfel durata de existenţă a spumei la suprafaţă. Un compromis între paharul de vin şi cel îngust, cu picior. Orice alt tip de pahar trebuie eliminat. Inclusiv cupele, deşi au fost inspirate de forma perfectă a sânilor Doamnei de Pompadour. Ele lasă miresmele să se piardă şi bulele să dispară...

Forma perfectă a sânilor unei amante regale... Forma! Iată cheia misterului francez. Francitatea a însemnat întotdeauna căutare de forme noi. Ca să ţii în frâu haosul elementelor, ca să stârneşti apariţia frumuseţii, să-ţi oferi o bucurie intelectuală, estetică sau carnală. Forma unei catedrale, a unei siluete feminine, a unui gând, a unei societăţi, a unei strofe.

Definind caracterele distinctive ale civilizaţiei franceze („o civilizaţie iradiantă”), Duplessy punea accent pe capacitatea ei de a inventa forme intelectuale în stare să modeleze realitatea. „O civilizaţie este un ansamblu de forme”, spunea el, contestând (în mod cu totul nedrept, după părerea mea) Rusiei sau Germaniei arta de a realiza o asemenea sinteză.

Această extremă creativitate formală ar putea ea oare constitui o adevărată „excepţie franceză”?

II. Forma franceză

Maşina de formulat

Istoricul rus Kliucevski si-a extins cerce-tarea până la originile spiritului francez, comparând naşterea istorică a Rusiei cu condiţiile în care se produsese geneza civilizaţiei franceze. După părerea lui, aceasta din urmă era obsedată de formă, ceea ce avea să le permită tinerelor popoare barbare să asimileze moştenirea greco-romană. Întreaga Antichitate devenea un creuzet clocotind de forme numai bune de imitat, începând cu organizarea unui oraş şi până la organizarea stilistică a unui text. Kliucevski a insistat asupra prezenţei materiale, în Franţa, a vestigiilor antice pe pământul pe care se instalau barbarii. Noua civilizaţie se afirma în procesul de adaptare dinamică a acestui fond la noile condiţii de viaţă. Caracterul simbolic al acestei asimilări sărea în ochi: se punea preţ mai degrabă pe emblemele decât pe sensul civilizaţiei apuse. Imitarea formelor antice a devenit, la un moment dat, însăşi esenţa francităţii în curs de apariţie. Iar istoria ei culturală a reluat, în diverse faze, această căutare iniţială. De unde frecventele reîntoarceri la izvoarele greco-romane, de unde numeroasele renaşteri: cea carolingiană, cea din secolul al XVI-lea, mai târziu retrospectivele clasicizante.

Mai bine decât oricine, Corneille a formulat această referinţă originară a francităţii:

Si vous n'etes Romain, soyez digne de Vetre. (*Chiar de nu eşti roman, fii demn de-această fire*)

Oricine poate, urmându-şi gustul intelectual, să lege apariţia formei franceze de diverse momente ale Istoriei, să o plaseze într-un domeniu sau în altul. Poate în prima jumătate a secolului al XII-lea, în valea râului Oise, unde apar bolţile cu ogive încrucişate? *Opu sfrancigenum,* această lucrare tipic franceză, ar putea fi aleasă drept jalon, drept dată. De fapt,

lucrarea formatoare si formulatoare a Franţei se vădeşte în mii de locuri, în mii de feluri. În piatra cioplită, în strofele unui *sirventes* (Specie de poezie provensală), în arta iubirii curteneşti sau în multe alte „coduri sociale”.

Pasiunea franceză pentru formă n-a trecut neobservată de străinii care, de-a lungul veacurilor, aveau s-o comenteze, s-o admire, s-o ia în râs. Oarecum ca Dostoievski, în povestirea *Jucătorul:* el considera „formalismul” ca fiind însuşi nucleul francităţii, foarte criticabil însă, după părerea lui, dat fiind că francezii „au precizat atât de bine formele încât, la ei, poţi avea un aer de extraordinară demnitate, măcar că eşti cel mai nedemn om cu putinţă... Şi de altfel tocmai fiindcă stăpânesc arta formelor au francezii atâta trecere la domnişoarele noastre. De fapt, toate acestea se reduc doar la formă. Nu există decât cocosul, *cocoşul galic.”*

Această viguroasă capacitate de formulare i-a fascinat fără încetare pe ruşi: vitalitatea ei, supleţea ei, complexitatea ei. Căci, nu-i fie cu supărare lui Dostoievski, nu era vorba de o „pură formă”, de un ambalaj, de un înveliş gol. Nu! Această formă franceză are destulă substanţă. „Forma reprezintă carnea însăşi a gândirii”, spunea Flaubert. Hedoniştii amatori de şampanie mai sus citaţi exprimau foarte clar acest lucru: jocul bulelor nu este o simplă formalitate mondenă, ci un întreg univers, care cuprinde cupele turnate după rotunjimile sânilor Doamnei de Pompadour, şi textura cretoasă a pivniţelor în care se învecheşte vinul, şi evaluarea tactilă a celui care îl pritoceşte, şi belşugul de soare al anotimpurilor care rămân prizoniere în memoria anilor înscrişi pe sticle, precum faimoasele vase ale lui Proust, şi un întreg vocabular al gustului („minunate note de migdale proaspete şi de caise uscate, reliefate de un iz de brioşă prăjită...”), şi muzica, perceptibilă se zice, a fermentării din butoaiele auscultate cu stetoscopul de către podgorean, şi toată gama gastronomică în consonanţă cu această simfonie senzorială care ajunge să producă unul dintre vestitele poeme epistolare declamate de hedoniştii noştri:

Viens dejeuner... des huîtres... tu sais...
mois en erre,
Je t'attendrai demain. Guillaume
Apollinaire.

(*Vino la prânz... stridii... ştii tu... lună cu „R”,*
Am să te aştept mâine. Guillaume Apollinaire.)

Cunoscătorii mănâncă stridii doar în lunile al căror nume conţine un „R”. Dar prin grafia „en erre”, Apollinaire propune pentru celebra expresie şi o lectură mai poetică: „lună lunecândă”, „lună în derivă”)

Forma franceză nu este o costumare folclorică menită să-i uluiască pe turişti, ci un stil de existenţă, irigat în profunzime de experienţa naţională, o bogată consonanţă în care se întrepătrund teme foarte diverse. Nu este vorba de o mostră de ciudăţenii, ci de o întreagă lume în mişcare novatoare. Forţa ei constă în ştiinţa de a reuni într-un ansamblu plin de vitalitate elemente aparent incompatibile. Francitatea înţeleasă ca un joc de construcţie metalică, uşor de demontat nu este altceva decât meniul oferit turiştilor: gastronomia, plus moda, plus impresionismul, plus *french kiss*-ul, plus Chambord (Somptuos castel construit de Francisc I), plus Valmy (Sat din departamentul Marne, locul unei victorii a francezilor asupra prusacilor, în 1792), plus grevele repetate, plus... Se uită astfel că această jucărie mecanică se mişcă, trăieşte, inovează, suferă, se distruge şi se reface, totul în subtila interdependenţă a elementelor sale. Moda? Iată cum descrie *L'Enciclopedie populaire,* publicată în 1899, moda din timpul Directoratului (Guvern care a funcţionat între 1795 şi 1799, răsturnat apoi de Napoleon):

> *Nu se purtau decât tunici greceşti; coturni clasici, dolmane turceşti, pieptănături* a la Caracalla... *Baluri peste tot. Dar cel mai caracteristic a fost cel numit „ Balul victimelor”, desfăşurat la palatul Richelieu.*
> *N-au fost primiţi decât tinerii care puteau menţiona numele unui tată, sau frate, sau soră, sau unchi jertfiţi în Piaţa Revoluţiei. Intrând la bal, dansatorii salutau „ ca o victimă”, cu o bruscă înclinare a capului, care imita prăvălirea unui cap tăiat. Unii „minunaţi”* (*Merveilleux, Merveilleuse* (în original), apelative pe care le foloseau tinerii eleganţi şi sofisticaţi din timpul Directoratului) *cinici s-au apucat chiar să-şi radă ceafa aşa cum îşi pregătea Samson* (Călău din timpul Revoluţiei Franceze, vestit prin ferocitatea lui) *victimele, şi s-au găsit „ minunate” care au îndrăznit să-*

şi lege la gât un colier subţire, roşu, închipuind la perfecţie tăietura cuţitului ghilotinei... Apoi, cântau în cor:

Quand Robespierre reviendra
Tous les jours
devi endront des fetes,
La Terreur alors renaîtra,
Et nous verrons tomber des tetes!

(*Când Rob*

espierres-o înturna Serbare zilnic vom avea Terorea iar s-o-nscăuna Şi capetele vor căde a.)

Unde oare, în acest delir festiv, se opreşte moda şi unde începe Istoria? Şi cum să separi, în vârtejul acesta, ridicolul mascaradei eline de amintirea încă şiroind de sânge a măcelurilor, gravitatea epocii care încearcă să stăvilească răsturnările catastrofale ale revoluţiei de grotescul cupletelor despre Incoruptibil (Porecla lui Robespierre. Maximilien de Robespierre (1758-1794) a fost unul dintre capii cei mai violenţi şi cei mai intransigenţi ai Revoluţiei Franceze. După ce i-a trimis la ghilotină pe rege şi pe foştii lui aliaţi politici, a fost, la rândul lui, executat) cântate de „incredibili" (*Incroyables,* (în fr. în original) alt nume pe care şi-l dădeau tinerii excentrici şi afectaţi)?

Norii de muselină care ascund jumătate din faţă, rochiile

care nu te împiedică să fii goală... În sfârşit, Bonaparte a sosit.

Moda? Dar şi un mod de viaţă, un fel de a exprima contradicţiile epocii, de a găsi un limbaj care să le dea glas. Un fin colier roşu care „taie" gâtul unei „minunate", tăietura aceasta simulată este un semn, o vorbă concretă. Da, este un cuvânt dintr-un limbaj.

Forma franceză este înainte de toate o limbă. Substanţa impalpabilă care se mulează pe cele mai accidentate reliefuri ale Istoriei, o exprimă, o gândeşte, îi dă un înţeles. Printre dansatorii „Balului victimelor" se puteau desigur întâlni unii ale căror rude pătimiseră de pe urma „Legii suspecţilor" (votată la 17 septembrie 1793), poate cea mai cumplită din industria judiciară a Terorii. Oricum, limba consemnase una dintre acuzaţiile curente: „Cetăţeanul Cutare este suspect de a fi suspect." O frumoasă figură de stil căreia o „minunată" avea să-i dea formă în simbolica dârâ însângerată a colierului ei.

De altfel, iată cum aceeaşi limbă - franceza - zugrăvea culorile la modă: „Violet-bătând-spre-roşu, pântec-de-căprioară, vişiniu-cu-ape-sidefii, roşu-purpuriu, astre, celadon [Numele eroinei (Astree) şi al eroului (Celadon) din romanul pastoral *L'Astree,* scris de Honore d'Urfe (1568-1625)], mâhnită-prietenă, spaniol-bolnav, floare-ce-se-stinge..." O haină pântec-de-căprioară, mai merge. Dar o rochie spaniol-bolnav sau o fustă mâhnită-prietenă?

LIMBA EUROPEI

Orice limbă naţională se făleşte întocmai ca păunul, etalându-şi comorile gemelor ei verbale, scânteierea faţetelor ei semantice, transparenţa sintaxei ei. „Esenţa aerului e ră-coroasă"... Expresia aceasta franceză îl cufundă pe Hector Bianciotti (Hector Bianciotti, scriitor francez (n. 1930, în Argentina). Membru al Academiei Franceze din 1996) într-un extaz cvasi-religios, aşa cum le-a mărturisit adesea cititorilor săi. Este adevărat, această nuanţă nu se găseşte în spaniolă, şi nici în rusă nu aflu nimic asemănător. Hedoniştii şampaniei citaţi mai sus mi-au dezvăluit un calificativ care ar trebui să-i

încânte pe toţi iubitorii limbii franceze: „stridii stridiate” (În original, *huîtres huîtrees*)! În Evul Mediu, moluştele acestea bivalve din Bretania se aduceau la Paris fără cochilii, care prea încurcau locul şi prea cântăreau greu. Nu îndrăznesc să-mi închipui grămada aceea cenuşie, hurducată într-un hârdău de-a lungul celor şapte zile de călătorie. Din fericire, nu chiar toate stridiile erau supuse unui asemenea tratament şi-şi păstrau numele de „stridii în cochilie”. Da, pe lângă alte ciudăţenii ale folclorului francez am putea cita, de acum încolo, şi „stridiile stridiate” din „Bretania bretonantă” (În original, *Bretagne bretonnante*)...

Este ispititor să reduci bogăţia unei limbi la asemenea paiete verbale. Să smulgi o pană din coada acestui păun şi să proclami: iată motivul superiorităţii limbii mele materne. Pentru Rivarol, pana de păun era claritatea: „Ce nu este clar nu este franţuzesc.” Şi Nietzsche împărtăşea această părere afirmând că scrierile lui se înţeleg mai uşor în franceză decât în germană. Claudel scotea în evidenţă perfecţiunea sintaxei, care, după el, explica influenţa limbii franceze în lume.

Sunt oare temeinice argumentele acestea? Şi da, şi nu. Bogăţia lexicală, de exemplu. Desigur, nici în rusă, nici în swahili nu vom întâlni acele uluitoare „stridii stridiate” şi este uşor de înţeles de ce. Fără îndoială, Hector Bianciotti are dreptate să regrete lipsa, în spaniolă, a acelui evanescent „esenţa aerului este răcoroasă”. Dar parcă şi aud vocile liniştitoare ale traducătorilor spunându-mi: „Lăsaţi pe noi, orice se poate traduce. Cu ajutorul perifrazelor, al căutării răbdătoare a echivalenţelor...” De altfel, avem în spaniolă (sau în rusă, sau în kikongo, sau în arabă) alte frumuseţi, în stare să se ia la întrecere cu acele stridii şi cu acea esenţă a aerului. Ca să se consoleze când e vorba de o nereuşită, castilienii zic: „Am pierdut mai mult în Cuba!” Care ar fi echivalentul francez? Sau, când sunt siguri de confidenţialitatea conversaţiilor: „Nu se zăreşte nici un maur în zare.”

Comparând trei limbi africane - soussou, malinke şi peul - am descoperit adevărate pepite de expresivitate pe care nu le întâlnisem în alte idiomuri. Sunt trei limbi bogate şi pline de nuanţe, întru totul demne de admiraţie. Cu această mică rezervă: în aceste limbi nu s-a scris *încă* nici *Comedia umană,* nici *Divina Comedie,* nici *Război şi pace,* nici *Codul civil* al lui

Napoleon, nici *Cântecul lui Roland,* nici *Faust.*

Chiar aici se află nodul problemei. Nu vestita muzicalitate a limbii franceze îi conferă acesteia frumuseţea si forţa. Italiana este mult mai melodioasă, diapazonul fonetic al limbilor asiatice este mai cuprinzător, vocalizele limbii malinke sunt şi ele frumoase. Nici concizia francezei n-a fost motivul statutului ei de limbă cuceritoare. Engleza n-o poate invidia deloc în privinţa densităţii. Şi, cu părere de rău pentru Claudel, dar sintaxa limbii ruse este, tehnic vorbind, mai suplă decât sintaxa franceză: ordinea cuvintelor nu este fixă în limba lui Tolstoi.

Când îi scria Puşkin prietenului său, filozoful Ceaadaev (Piotr Iacovlevici Ceaadaev (1794-1856), filozof rus, prooccidental, care opunea civilizaţia apuseană creştină, uşor idealizată, barbariei ruse. Incomod pentru oficialităţi, a fost declarat nebun): „Am să-ţi vorbesc în limba Europei...", nu începea nici un fel de îndoială asupra identităţii acelei limbi. Absolut firesc, franceza. Limba aceasta se impunea fiindcă fusese cizelată de scriitori extraordinari care-şi sculptaseră operele în substanţa ei vie şi, în acelaşi timp, îi confereau acestei substanţe, prin geniul lor, trăsături proprii, rafinament, nobleţe. Lui Puşkin îi plăcea limba aceasta a Europei nu pentru farmecele ei verbale, ci pentru energia, îndrăzneala şi eleganţa cu care franceza aborda universul oamenilor. Hiperbola epică din cântecele de gestă, Pierre Lombard (Pierre Lombard, teolog scolastic (cea 1100-l160), veritabil savant, foarte celebru. Cele patru cărţi de *Sentenţe* au slujit drept manual în universităţile teologice între secolele al XIII-lea şi al XVI-lea) şi *Sentenţele* lui, membrii mişcării de la Alby (Oraş din sudul Franţei unde a înflorit foarte puternic, începând din secolul al XII-lea, mişcarea religioasă „catară", contestatară faţă de Biserica oficială. Considerată eretică, a fost distrusă printr-o cruciadă pornită de papa Inocenţiu al III-lea) şi căutarea lor gnostică întreruptă de barbarii din Nord care au compromis şansele literare ale *langue d'oc* (Grup de dialecte din sudul Franţei, denumit astfel după particula afirmativă *oc* < lat. *hoc,* însemnând „da", „chiar aşa". Acestui grup i se opune cel al dialectelor din nord, *langue d'oi'l*), ivirea omului metafizic la Villon, avântul romanului filozofic odată cu Rabelais, meditaţia lirică odată cu Pleiada, naşterea romanului modern, cea a

dramaturgiei eliberate de originile ei liturgice şi de scopul ei de simplu divertisment...

Am putea continua trecerea în revistă a titanicului destin al limbii franceze evocând epoca Luminilor, Romantismul, giganţii secolului al XIX-lea. Enumerarea aceasta ar fi oricum disperam de incompletă, căci forţa cu care franceza se înstăpâneşte asupra realităţii ca s-o înţeleagă, s-o clarifice, s-o transforme, da, efortul acesta herculean se vădeşte şi în ştiinţele naturale, în istorie, în teologie, în arta oratorică, în drept. Cititorul este liber să aleagă, pentru fiecare domeniu, numele pe care le preferă.

Acestea sunt cauzele vestitei universalităţi a limbii franceze. Limbă a diplomaţiei, dar, în aceeaşi măsură, limbă care s-a impus în jurisprudenţa engleză până în secolul al XVIII-lea (acea anglo-normandă numită *Law French),* idiomul Europei luminate, aproape a doua limbă naţională a Rusiei imperiale, în sfârşit, francofonia în lume.

Aceste înfăptuiri ale limbii franceze sunt bine cunoscute. Avantajul celor care o vorbeau era de netăgăduit: aderând la francitate dobândeai acces la un univers intelectual şi artistic de o bogăţie şi o productivitate fără egal. Renăscând în această limbă (căci chiar de o a doua naştere este vorba), primeai ca moştenire comorile celei mai dinamice dintre culturi.

Istoricii au păreri diferite despre cronologia expansiunii limbii franceze. Să luăm oare ca punct de plecare luna martie 1714, când a fost semnat (în franceză) Tratatul de la Rastatt [Localitate germană unde s-a semnat tratatul de încheiere a războiului pentru moştenirea tronului Spaniei (1713-1714)]? Dar curţile şi elitele începuseră să se „francizeze” mult mai devreme. Am putea fixa vârsta de aur a francităţii la vremea când francezii înşişi şi-au dat seama că vorbesc o „limbă aleasă”. Dacă este aşa, de ce să nu fim de acord cu Rivarol, citat mai sus, care a fermecat Academia de ştiinţe din Berlin cu ferventa apologie a francezei în *De l'universalite de la langue francaise.* La urma urmelor, Puşkin nu era destul de francofil când îi conferea francezei numai statutul de „limbă a Europei”. Rivarol merge mult mai departe: „Nu mai este limba franceză, este limba întregii omeniri.” Chiar aşa! „Afurisit cocoş galic!” ar fi putut bombăni Dostoievski.

Despre fragilitatea limbii franceze

Faptul că franceza pierde teren este foarte adesea comentat şi deplâns. Oare când anume începe, de fapt, acest declin? Dacă socotim cu largheţe, l-am putea data alegând momentul semnării, în 1919, a Tratatului de la Verdun (în acest act, francezei i se alătura engleza). Şi am putea atunci regreta anglofonia lui Clemenceau şi influenţa yankee a tigroaicei lui de nevastă. În fapt însă, multe alte cauze explică acest lent regres. Unii invocă relegarea Franţei la rangul de putere medie, alţii constată cu mâhnire mediocritatea literaturii franceze, văduvită acum de coloşi şi prea puţin exportabilă. „În ciuda belşugului absolut uluitor al literaturii franceze, cererea pentru produsele ei a scăzut mult la noi, în Rusia.” O spunea Ivan Turgheniev, în 1868. Flaubert încheia redactarea *Educaţiei sentimentale*...

Astăzi, la aproape un secol şi jumătate după Turgheniev, scăderea expresiei franceze este remarcată, în mod şi mai general, de Regis Debray (Regis Debray, scriitor francez (n. 1940), partizan al lui Che Guevara; opera lui cea mai celebră este *La Revolution dans la revolution*), chiar dacă observaţiile lui se limitează la teatru: „...cuvântul este, aici, din ce în ce mai mult surghiunit şi învestit cu rolul de acompaniament, la urma urmelor facultativ, al imaginilor şi al corpului. Restrângerea aceasta a cuvântului reflectă, cred eu, un fel de prăbuşire simbolică. Este ca şi când capacitatea noastră de a transfigura lumea reală, de a o tine la distantă, deci de a ne detaşa de realitatea imediată, ar scădea. Criza semnului însumează două crize concomitente: cea a capacităţii noastre de a exprima lumea şi cea a capacităţii noastre de a strânge laolaltă, de a aduna dacă nu un popor, măcar un public.”

Criza expresiei literare franceze, după Turgheniev, *Criza spiritului,* după Paul Valery, „criza semnului” anunţată de Regis Debray... Şi-atunci, nimic nou în lumea noastră sublunară?

Ba da, poate totuşi ceva. Conştiinţa vagă, care nu-ţi dă pace, că pălirea francităţii este irevocabilă. Nu că limba franceză ar risca să dispară, nici că Franţa s-ar putea dezagrega definitiv, topindu-se într-o magmă uniformizată de vestigii de naţiuni, în această egalizare pornind de jos dictată de mondialism. Pur şi simplu, limba franceză, cea coborâtă la statutul uneia dintre limbile vernaculare într-o Europă fără identitate, Franţa, cea redusă la proporţiile unei provincii

administrate de o democraţie senilă care nu mai ştie să-şi apere idealurile, o atare limbă şi o atare ţară nu vor mai avea nimic comun cu francitatea creatoare, pasionată, generoasă, care se deschidea spre întreg universul, îl îngloba prin gândire şi îl transforma, dar mai ales dădea glas (formă!) acestui univers haotic atât de greu de formulat.

Cuvântul... Posibilitatea de a exprima orice, fără cenzură sau în pofida cenzurii. „Nefericirea franceză" de azi despre care vorbeşte atât de bine Jacques Julliard (Jacques Julliard (n. 1933), scriitor, ziarist, director delegat la *Nouvel Observateur,* susţinător al lui Segolene Royal în recenta campanie electorală) ar putea fi ea legată de muţenia care s-a impus în jurul unor subiecte, de spaima care se instaurează la simpla evocare a unui anumit eveniment?

Forţa francităţii, acea libertate cu care gândirea aborda omul, cetatea şi Istoria, acea impetuozitate intelectuală franceză, atât de puţin cartezianã, a lăsat locul unor prudente tatonări, precum acelea pentru înlăturarea minelor. Da, aşa arată, astăzi, francezul care gândeşte: o inteligenţă înfofolită în nenumărate straturi de protecţie, şi care tatonează, se strecoară printre subiectele interzise, se târăşte pe un câmp minat, înspăimântată de o posibilă explozie. Si dacă toate minele acestea n-ar fi decât imaginare? Şi dacă n-am mai fi obligaţi, când începem o discuţie sinceră, să cântărim caracteristicile etnice, sociale, sexuale etc. ale interlocutorului nostru şi să ne cenzurăm în funcţie de aceste criterii? Şi dacă ne-am putea recăpăta verticalitatea şi vorbi cu glas tare? Ca Voltaire în momentele lui cele mai bune. Ca Hugo pe insula lui.

III. Deformare

Farmecul discret al unui academician

Septembrie 1996, Tokio: pentru prima dată în viaţă, văd un academician francez în carne şi oase. Şi mai ales, în excelentă formă fizică şi intelectuală. Michel Serres. Fascinant personaj ! Fermecător, spiritual, înzestrat cu o erudiţie enciclopedică [o infimă lacună: nu ştie cuvântul *ecolatre* (Astfel se numea, pe timpuri, prelatul care inspecta şcolile dintr-o eparhie)...]. Nici urmă de snobism. Mare generozitate (îmi împrumută o cravată pentru recepţia de la ambasadă). Rosteşte un discurs sclipind de spirit şi foarte „voltairian", în sensul bun al cuvântului: un echilibru savant între faptic şi teoretic, între

concret şi câteva vorbe însufleţite despre futurologie. Un citat latin delicat plasat şi (vocea scade niţel) traducerea lui rapidă pentru eventualii barbari insuficient romanizaţi. Ovaţiile primite cu tactul discret al omului care ştie bine cât de trecătoare sunt sufragiile şi cât de zadarnice succesele în această lume.

Într-un cuvânt, un personaj care ilustrează de minune eleganţa intelectuală a francităţii.

Seara, la cină, următoarea constatare amară pe care o aud din gura lui, în mijlocul unei conversaţii aprinse între meseni:

„A, ştiţi, în Franţa există trei sau patru subiecte pe care nu le poţi aborda fără să fii linşat...”

Mi se strârneşte curiozitatea de ex-sovietic (cenzură, samizdat, autocenzură ca mod de comunicare):

„— În Franţa? Subiecte interzise? Care?

— Mă tem să nu vă şochez...”

Academicianul surâde subţire aruncându-mi o privire ca un glonţ cu traiectorie luminoasă de sub sprâncenele-i stufoase de druid.

„— N-aţi putea, măcar, să le enumeraţi? insist eu, şi primesc drept răspuns o aruncătură de ochi totodată agasată şi jenată.

— Sunt anumite probleme a căror simplă enunţare scandalizează. Prefer să nu vă scandalizez. De altfel, ieri am stat de vorbă cu un mare matematician japonez...”

Şi Michel Serres se apucă să povestească în ce fel, fără a avea vreo limbă în comun, au reuşit ei doi să converseze mulţumită limbajului matematicilor.

Trei sau patru subiecte interzise? Şi de cine, mă rog? De corectitudinea politică? De legislaţia în vigoare? Sau de o oficină ocultă care încearcă să protejeze nu ştiu ce virginitate mentală a francezilor?

Mi-a fost uşor, chiar fără sprijinul lui Michel Serres, să-mi închipui acele subiecte cu risc, dintre care unele cădeau sub anatema gândirii stereotipe, iar altele formau o nebuloasă de adevăruri pe care francezii, în jurul meu, le evocau prin aluzie, prin elipsă:

Colaboraţionismul şi Petain, înfrângerea morală, dar salvarea fizică a Franţei? Decolonizarea, dezastruoasă pentru cei decolonizări? Secesiunea Algeriei, nefastă aventură pentru

locuitorii acelei ţări? Imigraţia în valuri fără stavilă, care distruge orice şansă de integrare? Ameninţarea islamismului? Realitatea sau himera antisemitismului francezilor? Activismul exagerat al minorităţilor de tot felul, cea homosexuală între altele? Calamitatea comunitarismului?

Formularea este voit polemică. Tocmai tonul acesta, când am sosit în Franţa, m-a ajutat să înţeleg realitatea faptelor din spatele panourilor publicitare ale propagandei: Franţa „camarazilor" şi a *black-blanc-beur*-ilor (Expresie apărută în anii '90 pentru a desemna Franţa multietnică. Ultimul termen desemnează persoanele originare din Maghreb, dar născute pe teritoriu francez, din părinţi imigranţi), a multiculturalismului şi a altor imposturi ideologice. De altfel, decalajul dintre discursul oficial şi comentariile pe care îndrăzneau francezii să le facă în particular îmi amintea de situaţia din patria mea sovietică. Acelaşi dublu limbaj, aceeaşi schizofrenie colectivă. Numai că asta se petrecea în patria lui Voltaire!

Îmi aduc aminte de câteva asemenea evenimente, mai mult sau mai puţin marcante, a căror interpretare mergea în două direcţii, când spre conformism, când spre gândirea rebelă. Citez de-a valma: procesul Papon (Maurice Papon, fost ministru de interne al lui de Gaulle, a fost condamnat pentru crime împotriva umanităţii), alegerile anulate din Algeria şi lungii ani de ucideri în masă care au decurs din acea anulare, atentatele din vara lui 1995, cartea lui Renaud Camus (Renaud Camus (n. 1946), scriitor cu vederi antisemite, fondator al unui partid de dreapta) care consemna prezenţa excesivă a ziariştilor de origine evreiască în presa radiofonică, tradiţia maşinilor incendiate în noaptea Sfântului Silvestru (Noaptea de 31 decembrie. Din 1968, în această noapte, „tinerii" continuă să incendieze maşini), delirul obscen care a cuprins „capetele care gândesc" cu prilejul unui campionat de fotbal (se anunţa triumful coeziunii naţionale, instaurarea „Franţei care câştigă") şi, mai recent, tânăra maghrebiană arsă de vie într-un oraş.

De asemenea, dar mult mai puţin tragic, vocea gâtuită a unui prieten rus (ortodox fervent) care, într-o zi, cu ochii ieşiţi din orbite ca ai lui Ivan cel Groaznic, m-a întrebat: „Ştiai că Francisc I şi Leonardo da Vinci... ăăă... erau amanţi?" Am tresărit. „Uite, am citit în cartea asta..." Mi-a întins cartea: „Leonardo a murit în braţele lui Francisc I". Un text din anii

treizeci. Am încercat să-i explic că lumea s-a schimbat şi că astăzi [PACS (Denumirea unui statut social intermediar între căsătorie şi concubinaj, care le conferă anumite drepturi, inclusiv succesorale, partenerilor), căsătorie homosexuală...], autorul s-ar fi ferit de asemenea ambiguităţi, ca nu cumva să se creadă că marele artist ar fi murit de extaz amoros în braţele amantului său regal.

Da, în anii aceia, gândirea franceză semăna cu un infinit câmp minat, de unde se dezgropau, cu mare larmă, nişte simple mulaje, fără a mai băga în seamă explozivele reale.

Într-o zi, am întâlnit un cuplu de francezi care păreau a-şi fi curăţat câmpul de mine o dată pentru totdeauna.

NOUA FRANŢĂ

Nadine, Felix şi fiul lor de şaisprezece ani, Kevin. Felix, originar din Guineea şi stabilit în Franţa din vremea studiilor sale universitare, predă istoria într-un liceu în care Nadine este consilieră de orientare. Un oraş de mărime mijlocie din departamentul Isere, o casă drăguţă cu grădiniţă, un cocker blajin, dresat de Kevin: câinele latră la numele de Le Pen (Jean-Marie Le Pen (n. 1956), om politic, deputat, preşedinte, din 1972, al Frontului Naţional, partid de extremă dreaptă). Totul este, de altfel, discret şi blând politizat la Nadine şi Felix, începând cu cockerul. Da, totul este, la ei, uşor „sartrian", „şaizecişi-opt-an", „SOS-rasism"... Dar fără agresivitate, fără isterie. Mai degrabă ca o evidenţă de mult intrată în obiceiuri, înrădăcinată în pământul francez altădată refractar la asemenea noutăţi. La fel de vizibil ca vraful de *Libe* (*Liberation,* cotidian de stânga, fondat în 1973, condus o vreme de Jean-Paul Sartre) de lângă şemineu, ca ultimul număr din *Telerama,* amestecat printre prospectele publicitare de la CAMIF (Întreprindere de vânzare la distanţă a obiectelor de uz casnic) pe masa joasă din salon.

În sfârşit, descopăr un loc în care toate problemele blestemate îşi găsesc o soluţie firească, de rutină. Nadine şi Felix reprezintă Franţa de mâine: multirasială, multiculturală, metisată, solidară, tolerantă, veghind asupra drepturilor omului şi ale minorităţilor. Subiecte interzise? Cele pe care Michel Serres a refuzat să le comenteze? Ei, nu, ce Dumnezeu, toate astea sunt foarte clare. Da, Franţa s-a făcut vinovată de o colaborare abjectă cu ocupantul, primindu-l fără a încerca

măcar să lupte. Da, a devastat continentul african printr-o colonizare inumană. Da, a compromis viitorul de fericire şi belşug al Algeriei, după independenţă. Da, Franţa este profund rasistă, lucru care împiedică integrarea reală a imigranţilor de culoare. Nu, Franţa nu vrea să înţeleagă că poate exista un islam moderat şi modern. Nu, francezii, prea pudici, nu vor accepta foarte curând ca homosexualii să aibă dreptul de a se căsători şi de a adopta copii. „Din fericire, constată Felix, problemele acestea nici nu se vor mai pune pentru generaţia lui Kevin. Pentru el şi colegii lui, toate acestea vor fi absolut evidente."

Cred că am transcris prea vehement intonaţia lui Nadine şi a lui Felix. De fapt, vorbesc surâzând, cu o anume condescendenţă faţă de obtuzităţile mele de străin. Copil fiind, Felix trebuie să fi învăţat la iezuiţi: de acolo i-a rămas ştiinţa de a-i convinge cu calm pe ceilalţi, ba chiar de a fi compătimitor faţă de naivitatea interlocutorului său. Sărăcia? Foarte simplu: trebuie mărit impozitul pe câştigurile excesive. Violenţele din oraşe? Gata cu ajutorul social, cu creditele, cu animatorii. Glasul îi este aproape tandru. Eşecul socialismului în URSS, în China, în Cuba. O, ştiţi, voi, ruşii, n-aţi găsit metodele potrivite, n-aveaţi decât să...

După două zile, încep să mă simt în lumea cea mai bună cu putinţă. Doar un lucru îmi mai lipseşte în această Franţă de mâine: discuţia liberă, contradictorie, pasionată. Altfel, ai putea foarte bine aţipi în sunetul potolit al meciului la care se uită Felix, în fâsâitul paginilor din *Libe* pe care le întoarce Nadine, în lătratul cockerului care protestează blajin împotriva Frontului Naţional.

Câteva cărţi reuşesc să mă scape de letargie în această lume ideală. Două cutii mari de carton, în garaj. „Trebuie să fie cărţile recuperate de Nadine după moartea tatălui ei, mă informează Felix. Nu le-am răsfoit niciodată. Poftiţi, cercetaţi-le, dacă aveţi chef..." Se aruncă în maşină, pleacă. Deschid prima cutie, scot o broşură urâtă, fără copertă...

Şi deodată descopăr o Franţă pe care n-o cunoşteam.

Tara soldatului uitat

La început, o impresie greşită. Ciudat, vechea broşură pe care o răsfoiesc mi se pare foarte actuală. Cuvintele-cheie de astăzi: modernizare a economiei, solidaritate, flexibilitate,

coeziune... Capitolul se intitulează „Armonia franceză”... Apoi însă limbajul reaşază textul în epoca lui: „Rezolvarea problemei evreieşti fără distrugerea, pentru totdeauna, a Lojelor şi a tuturor antenelor lor ar fi pură utopie.” Locotenent-colonel de la Rocque, *Disciplines d'action,* 1941.

Mai sunt si alte cărţi care, datorită unui cuvânt, unui nume, par publicate ieri. *Les soirees de lady Diana...* mă duc cu gândul la vestita blondă care şi-a pierdut viaţa sub podul Alma [Tragicul accident al prinţesei Diana s-a petrecut sub podul parizian al cărui nume comemorează victoria franco-engleză asupra ruşilor, în preajma râului Alma, din Crimeea (1854)]. Dar nu, lady Diana Cooper este soţia ambasadorului Marii Britanii, imediat după război. Dineurile la lumina lumânărilor, ca mesenii să nu se vadă prea bine: poţi astfel „goli o cupă de şampanie cu un om pe care, acum doi ani, l-ai fi trimis bucuros la muncă silnică”. Ambianţa epocii.

Alte câteva volume par, dimpotrivă, absolut arhaice, precum *Entre francais* al contelui de Paris. O carte a lui Leon Daudet (Leon Daudet (1868-1942), scriitor şi ziarist, fiul lui Alphonse Daudet. Editorialele lui vehemente din *L'Action Francaise* i-au adus o condamnare pentru defăimare. În cele din urmă, a fost graţiat), pe care l-am considerat totdeauna iudeofob. Totuşi, el exprimă un adevăr premonitoriu la începutul anilor treizeci:

> *Accesele de antisemitism sunt colective de ură, explicabile mai puţin prin deosebiri etnice, cat prin faptul că evreii au practicat traficul cămătăresc chiar înainte ca acesta să fi devenit legea curentă a circulaţiei banilor... Nu sunt ei singurii, dar sunt cei mai vizibili... De unde condiţia lor de ţapi ispăşitori. În Germania, crizele de antisemitism sunt periodice, în pofida tendinţei evreilor celor mai cultivaţi de a se revendica de la germanitate... Propensiunea aceasta a evreilor pentru Germania, noul lor pământ al făgăduinţei, este ceea ce se poate numi o dragoste nefericită.*

Mi-l închipui din ce în ce mai bine pe tatăl Nadinei: un bătrân arţăgos, acrit, recitind paginile acestea îngălbenite, surd la orice altă părere decât a lui. Un partizan al mareşalului (Petain) care până la sfârşitul vieţii îşi rumega resentimentele

aţâţate de cărţi precum *Le Printemps tragique* a lui Rene Benjamin (Scriitor şi ziarist (1885-1948). Premiul Goncourt (1915). Susţinător al guvernului pronazist de la Vichy. Exclus, în 1947, din Academia Goncourt). Platitudinea stilului este întristătoare, neantul conţinutului, abisal. Şi totuşi, pentru mine, ca cititor străin, proza aceasta lăcrimoasă şi sterilă se dovedeşte cumva folositoare. Niciodată n-am simţit atât de clar amploarea derutei care a pus stăpânire pe francezi după înfrângerea din 1940. Stilul gâfâit al lui Benjamin o reproduce, chiar fără voia lui, ca un oscilograf. Iar când acest membru al Academiei Goncourt scrie în numele lui Petain, izbuteşte chiar un tur de forţă de luciditate. Glasul contrafăcut al mareşalului nu cheamă la căutarea unor ţapi ispăşitori ai înfrângerii, ci, într-un patetic hohot de plâns, îi numeşte pe adevăraţii responsabili, francezii înşişi:

> *Şi în sfârşit, în sfârşit nu voia să-i mai vestească pe francezi că sunt măreţi, că sunt frumoşi, că vor învinge, acum şi de-a pururi! Ci voia să le spună: „Cântăriţi-vă păcatele. Sunt foarte grele! N-aţi vrut copii. V-aţi lepădat de morală şi de principiile spirituale. Nu v-a interesat decât plăcerea. Iată unde v-au dus atâtea greşeli!”*

În fundul unei cutii, găsesc o carte al cărei titlu mă face să mă frec la ochi: *Vive Petain*! *Vive de Gaulle*! Pe coperta scorojită descifrez numele autorului, Lucien Galimand, fost deputat, fost ofiţer al Forţelor franceze libere şi al Statului Major al FFI [FFI (Les Forces fran9aises de l'interieur) - numele dat, în 1944, ansamblului grupărilor militare clandestine, constituite în Franţa ocupată de trupele germane (1940-1944)]... Dar mai ales dedicaţia mă uluieşte: „în memoria colonelului Desazars din Montgailhard, admirator neclintit al lui Petain. În memoria căpitanului paraşutist Combaud din Roquebrune, gaullist fervent, morţi amândoi, în 1944, pentru eliberarea Franţei.”

Chipul bătrânului acrit pe care tocmai mi-l închipuisem îşi schimbă expresia. Deschid a doua cutie şi găsesc două cărţi, cu paginile adnotate cu câteva trăsături de condei, *La Bataille de France* şi *Memorial de la France, faits d'armes de la campagne 1939-1940:*

> *Apoi, o retragere în şapte zile de lupte neîncetate care*

aduce regimentul în regiunea Charmes (Orăşel în munţii Vosges, aproape de Epinal)*. Patru divizii franceze dispuse în careu şi încercuite din toate părţile luptă aici fără speranţă. Batalionul 18 de infanterie a pierdut mai mult de jumătate din efectiv... Lupta devine atunci cumplit de îndârjită. Soldaţii se bat cu grenade, pe alocuri la baionetă. Căpitanul Cafarel îşi apără el însuşi postul de comandă, este ucis... Batalionul al 2-lea din regimentul 17 de tiraliori algerieni a pierdut în două zile: 12 ofiţeri din 15, toţi subofiţerii în afară de 4, patru cincimi din efectiv. Au murit ca nişte eroi, fără să dea înapoi nici măcar un pas...*

Acum, efectivul diviziei se reduce la câţiva oameni. La orele 18, inamicul, vrând să termine odată, lansează un atac masiv. Folosind muniţiile răniţilor şi morţilor, cavaleria din divizia a 2-a rezistă. Mitralierele îşi consumă ultimele muniţii. Inamicul este respins...

Parcă aud o voce îndepărtată dar fermă povestindu-mi episoadele acelei lupte. Pe o pagină, un plan: poziţia armatei franceze la miezul nopţii de 9 mai 1940. Linii care indică amplasarea trupelor între Meuse şi Sambre (Râuri franco-belgiene. În preajma lor s-au dat lupte grele în Primul Război Mondial), pătrate care reprezintă diviziile şi, colorat cu creion roşu, pătratul acesta: divizia a 7l-a de infanterie. Pe marginea paginii, inscripţia: „Bourlanges, Didot, Collard şi cu mine.”

În locul bătrânului cu idei mucegăite, văd un tânăr culcat pe pământ, sub un cer înstelat, lângă camarazii lui de arme, în noaptea aceea de 9 mai 1940...

A doua zi de dimineaţă, fără să-i mărturisesc Nadinei că am descoperit cărţile pe care le ascunsese, obţin câteva amănunte despre viaţa tatălui ei: bătălia Franţei, rănit de două ori, prizonier la nemţi, evadare, Rezistenţă, dar mai ales, „stupida lui fidelitate faţă de Petain” (Nadine se înfurie), care l-a costat scump. „La sfârşitul vieţii lui, nici nu ne mai vorbeam, adaugă. Nu mai aveam ce să ne spunem. Parcă trăia pe altă planetă.”

Anii trec şi, într-o bună zi, mă întâlnesc întâmplător cu Kevin, fiul Nadinei şi al lui Felix. S-a stabilit la Paris, „a pus mâna pe un job” într-o „firmă (În original, termenul familiar

boite) de calculatoare", la Montreuil... Luăm masa împreună. Un tânăr modern a cărui înfăţişare de metis trece aproape neobservată în amestecul etnic din capitală. „Noua Franţă", îmi spun, amintindu-mi de vizita la părinţii lui. Într-o seară, cu o emfază provocată de vin, mi-au vorbit despre căsătoria lor ca despre o sfidare pe care ar fi vrut s-o arunce în capul Franţei xenofobe, meschine. În conceperea copilului exista un proiect revoluţionar. „Da, acesta este gestul în stare să provoace primenirea mentalităţilor!", ziceau ei. Kevin îmi povesteşte câte ceva despre viaţa lui: a trăit cu „o ţipă", dar era prea „burgă", acum iese cu o fată din Antile. Ceva sâcâieli profesionale. Vrea să-şi schimbe maşina. Chiriile la Montreuil au crescut al naibii de mult. Îl ascult şi nu găsesc nimic revoluţionar în acest fel de trai: rutina unui tânăr care se descurcă aşa cum poate, ca alte milioane de tineri, fie ei metişi sau nu. Îl întreb dacă are de suferit din cauza rasismului. Cu un reflex pavlovian, face o mutră de victimă: da, bineînţeles, se mai întâmplă. Apoi, amintindu-şi că sunt străin, deci un metec căruia n-are rost să-i înşiri baliverne despre îngrozitorul rasism al francezilor, îmi mărturiseşte zâmbind: „Ştiţi, francezilor le este atât de frică de *rebeus* şi de *renois* (de *beurs* şi de negri, traduce el pentru mine) încât acum fac totul ca să existe în orice serviciu unul sau doi « bronzaţi*».* Unde lucrez eu, mi-a folosit mult că sunt un *black...*" Nu, nu este deloc revoluţionar. Este un tânăr care a înţeles regulile jocului şi care joacă bine. Îl întreb dacă citeşte. Nu, chiar nu are timp. Dacă umblă niţel prin Franţa. „Nu-mi plac mârlanii", şi râde. Dar în Africa? Da, o dată, la Conakry (Capitala Guineei), cu tata: e jale, li se opresc tot timpul apa şi electricitatea.

Înainte de a ne despărţi, îi pun o ultimă întrebare:

„— Ştii cine a fost bunicul tău?

— Tatăl mamei? Da, sigur, un bătrân fascist!"

Îmi amintesc vorbele lui Nadine: „La sfârşitul vieţii lui, nu mai aveam ce să ne spunem..."

CUVINTELE PE CARE LE UCIDEM

Virulentul, exageratul, adesea nedreptul Dostoievski zicea: „Civilizaţia franceză a murit, nu mai are nimic de spus." Să nu-l contrazicem imediat. Civilizaţia de azi este mai vorbăreaţă ca oricând. Facilităţile tehnice favorizează o logoree de care nu scapă nimeni. Şi totuşi, în supraîncărcarea aceasta

de comunicare, ne înţelegem din ce în ce mai puţin. Am avut această impresie în cursul discuţiei cu Kevin, căruia nu eram în stare să-i explic ce reprezenta Franţa pentru mine, pentru ruşii din generaţia mea, pentru generaţiile precedente. Ce însemnau, până mai ieri, pentru Europa, pentru lumea întreagă, idealurile exprimate de francitate. Incapabil să lămuresc esenţa spiritului francez, a moştenirii care îi revenea lui Kevin şi a cărei bogăţie pe el îl lăsa indiferent. Să-l fac să înţeleagă complexitatea umană, plămădită din contradicţii, pe care o dovedea viaţa bunicului său, a tânărului soldat culcat sub cerul de noapte, pe malul râului Meuse, la 9 mai 1940.

Incapacitatea aceasta nu are nimic de-a face cu prăpastia care îi desparte pe tineri de maturi. Este vorba despre dispariţia unei limbi, a cuvintelor libere care puteau exprima toată densitatea ţării acesteia care păleşte. Aş vrea să-i povestesc lui Kevin că printre cărţile pe care le ascundea mama lui în garaj puteai găsi de toate, minciuni şi adevăruri, ură şi mari elanuri sufleteşti, trădări şi abnegaţie. Totul articulat într-o limbă vehementă, vulcanică, voind să-şi strige adevărul împotriva adevărului celorlalţi, un limbaj uneori stângaci, dezechilibrat de patimă, înfierbântat de focul arzătoarei actualităţi. Dar o limbă a cărei singură limitare era cenzura germană care scosese unele pasaje din volumul *La Bataille de France.*

Da, o limbă liberă! Cea care, odinioară, îi îngăduise Franţei, după o mie de laşităţi, să spună adevărul în afacerea Dreyfus [Alfred Dreyfus (1859-1935), ofiţer evreu din armata franceză, acuzat de spionaj şi condamnat pe nedrept (1894). Campania pentru revizuirea procesului, extrem de pătimaşă, a atras oameni politici şi de cultură de prim rang. Au câştigat apărătorii Drepturilor omului şi ofiţerul a fost reabilitat (1906)]. Cea care avea vigoarea salvatoare a acelui „nu” al lui de Gaulle.

Acea limbă franceză, pe care cangrena gândirii unice n-o corodase încă, permitea esenţialul: dezbaterea, controversa, ciocnirea de opinii între oameni pe care totul îi învrăjbeşte, dar care, chiar dacă respingeau punctul de vedere al adversarului, îi respectau libertatea convingerilor. O imagine idealizată a Franţei de odinioară? Să-l ascultăm pe omul de care mi-ar fi greu să mă simt apropiat din punct de vedere intelectual, dar

care dovedeşte o mare toleranţă faţă de „inamicele” sale ideologice. Leon Daudet care, în *La Femme et l'Amour,* vorbeşte despre cea pe care astăzi am numi-o „o ziaristă de stânga”:

Cât despre ziaristele aparţinând sexului fermecător, în ţara noastră, repede le poţi trece în revistă. A fost una: Severine. Am cunoscut-o pe această discipolă a lui Valles (Jules Valles (1832-1885), romancier şi publicist francez)*, mai puţin amară decât maestrul ei, adorabil de drăgălaşă* [*un pastel al lui La Tour* (Maurice Quentin de La Tour (1704-1788), pictor francez, vestit pentru vioiciunea şi fineţea pastelurilor sale)] *şi de o fermecătoare simplitate.*

> *În sufletul ei era o revoltată, o revoltată de stânga, şi chiar înfocat, romantic revoluţionară. O vedeam sosind cu „ materialul” în mânuţă, zâmbitoare, batjocoritoare, bună camaradă, tot timpul gata să facă servicii. Mă înţepa în legătură cu tendinţele mele reacţionare, iar eu o tachinam în legătură cu socialismul ei* a la Hugo, *uşor influenţat de Proudhon, duşmanul doamnelor şi al „ efeminaţilor* [În original, *femmelins;* termenul a apărut într-un articol al lui Proudhon (filozof cu convingeri socialiste, dar nu marxiste; 1809-1865)]*”. Mi-era foarte dragă şi, când a fost acuzată că bagă în buzunar banii de pe carnetul ei de donaţii - ceea ce era o calomnie josnică -, m-am supărat şi puţin a lipsit să nu-l iau la palme pe imbecilul care răspândea la ziar ticăloşia asta. La procesul tânărului Lebaudy, a fost perfect demnă şi calmă, precum era ea, cu purtări absolut distinse şi deloc bărbătoasă. Date fiind prăpăstiile care ne despărţeau, n-am mai văzut-o decât foarte rar după afacerea Dreyfus. Dar o citeam întotdeauna cu plăcere.*

„Date fiind prăpăstiile care ne despărţeau...” Limba liberă permite nu astuparea hăului dintre convingeri de neîmpăcat, ci apărarea dreptului acestor idei la o exprimare fără piedici.

Dar mai avem nevoie, în Franţa, de limba aceasta? Ajunge un nou limbaj, cel care debitează, ca într-o şedinţă de catehism, răspunsuri gata făcute, care au primit ştampila *imprimatur* (*Imprimatur* (lat.) - bun de tipar, literal, „se poate tipări”) a corectitudinii politice. Subiecte interzise? Circulaţi, nu este

nimic de spus! Poate este vorba de o nouă civilizaţie: Franţa aceasta golită de francitatea ei, de puterea de formulare care exprima lumea ca să o poată transfigura?

Dacă aşa stau lucrurile, să-i dăm dreptate lui Dostoievski: o asemenea civilizaţie nu mai are nimic de spus.

VI. Călătorie la capătul Franţei
Lecţia tovarăşului Troţki

„Lovitura supremă a realităţii", spunea bătrânul Lev. Cenzorii, ideologii, inchizitorii gândirii libere falsifică realitatea, o mânjesc cu minciunile lor, îi aduc în faţa tribunalelor pe cei care îndrăznesc să zgârie faţadele vopsite grosolan. Şi apoi, într-o bună zi, se aude un zgomot din ce în ce mai apropiat, un vuiet imens care nu mai poate fi stins: uriaşă, irezistibilă, „lovitura supremă a realităţii" soseşte, se impune. Placajul de minciuni se surpă, scheunatul gazetăraşilor năimiţi se îneacă, cuvintele prostituate îşi recapătă sensul. Realitatea se înalţă în faţa noastră, de nedezminţit. Câtă dreptate aţi avut, tovarăşe Troţki!

Simplă coincidenţă: imediat după prânzul cu Kevin, am un interviu la France Culture, unde mă întâlnesc cu unul dintre puţinii ziarişti pentru care am o adevărată stimă. Un personaj din altă vreme, s-ar zice, dăruit cu rafinamentul comportării şi al exprimării, având o erudiţie strălucită cu un strop de pedanterie pretenţioasă şi înduioşătoare, precum şi acea artă de a pune întrebări fără îngâmfare, tot mai rar întâlnită în această meserie. Un intelectual (de stânga, bineînţeles) umanist şi cu vederi largi. Pe deasupra, şi foarte conştiincios: a reuşit să găsească, nu ştiu unde, câteva documente de epocă despre Uniunea Sovietică din vremea copilăriei mele, ca să aducă şi imagini în discuţia noastră... Vorbim despre un pilot francez care, în cel de-al Doilea Război Mondial, a dirijat avioane americane prin Siberia pentru frontul de est. L-am făcut eroul cărţii mele. Emisiunea este gata să se încheie când, pe neaşteptate, ziaristul evocă una dintre scenele de la sfârşitul cărţii: fratele pilotului, bătrânul care locuieşte cu soţia lui în casa lor din Roubaix, este atacat de ceea ce se numeşte în Franţa „nişte tineri". Nu-i vorba chiar de o agresiune: câteva scuipături, înjurături... În carte se găsesc multe scene la care chiar am asistat, ca aceasta. Nu-i place deloc ziaristului. Consideră că cine are o asemenea perspectivă asupra

întâmplărilor este neapărat... reacţionar. Deci, dacă înţeleg bine, este interzis să aminteşti o cât de mică violenţă săvârşită de aceşti „tineri”, dacă nu vrei să fii considerat partizan al reacţiunii? Vocea ziaristului devine niţel înţepată. Nu, nu despre asta este vorba, dar evocarea acestei violenţe înseamnă... Îl simt crispat, agasat. Nimic nu este interzis, se grăbeşte el să mă liniştească, dar dacă descrieţi aşa suburbiile... Da, imobile degradate, spaima oamenilor... Îmi vine să-i spun că, sosind în Franţa, am locuit în acele suburbii, ştiu bine realitatea despre care vorbesc. Realitatea... Aici este problema. Ce importanţă mai are realitatea? Numai să se asigure coerenţa ideologiei, puritatea discursului, rigoarea schemelor. El însuşi seamănă acum cu o schemă: atitudine ţeapănă, privire sticloasă, intonaţie mecanică. Îmi vine să întind mâna peste masa care ne desparte, să-l zgâlţâi, să-l trezesc. Fac ca Ivan, din *Fraţii Karamazov,* care istorisea „scurte povestioare” menite să-l scoată pe Alioşa din încremenirea lui dogmatică de credincios. Istorioara pe care o povestesc n-are însă chiar nimic nostim: acum câteva luni, în plină zi, într-un parc din Nisa, doi „tineri” ucid o mamă sub ochii fiului ei de cinci ani. Încerc să spun că o ţară în care se pot petrece asemenea lucruri ar trebui să aibă anumite îndoieli asupra statutului ei de naţiune civilizată şi că o asemenea îndoială ar însemna începutul revenirii ei la raţiune. Căci de ce raţiune poate fi vorba, ştiind că această crimă nu i-a împiedicat pe locuitorii Nişei să-şi continue mica bronzare, să se uite la fotbal, să cerceteze cursul Bursei... Ochii ziaristului se trezesc, este momentul când realitatea face ţăndări schema. Îl rog să-şi închipuie doar privirea copilului de cinci ani aplecat asupra mamei sale înjunghiate. Să se gândească la cum va arăta de atunci încolo viaţa acelui copil. Să se întrebe şi...

Emisiunea s-a terminat. Penibilă impresie de eşec. Un tehnician îi înmânează ziaristului înregistrarea discuţiei noastre. Copilul înlăcrimat încercând să-şi readucă mama la viaţă: amândoi sunt imprimaţi pe banda magnetică pe care o va acoperi praful în arhivele postului France Culture.

Îmi voi aminti de ei aflând de moartea fetei din Maghreb arsă de vie de un... da, de un „tânăr”, cum i se spune astăzi. Va fi curând uitată întocmai ca mama şi copilul ei, la Nisa, întocmai ca atâţia alţii. „Mici povestioare” ca cele ale lui Ivan

Karamazov, jenante pentru puritatea ideologică a noii Franţe.

LIMBAJUL FAPTELOR

Altă coincidenţă: termin aceste cugetări despre francitate tocmai când suburbiile sunt în flăcări, când se trage asupra poliţiştilor cu gloanţe adevărate, când elicopterele străpung noaptea cu proiectoarele lor (ultima oară am văzut asemenea lucruri în sud-estul Angolei, într-un conflict armat de mari proporţii). Tocmai când, cu calm, în mod curent, cu răceală, sunt ucişi oameni nevinovaţi!

Aş putea repeta reuşita expresie a lui Troţki, da, „lovitura supremă a realităţii" care începe astăzi să-şi spună răspicat adevărurile. Zeci de ani de minciuni despre Franţa ca paradis multicultural, multirasial, multiconfesional, mulţi mai ce? Mulţi tot. Prea multe minciuni si, acum, realitatea supremă care explodează sub ochii tuturor şi, ca un proiector de elicopter, luminează nebunia acestei ţări considerate atât de cartezianã: imami care, strigând „Allah akbar! [„Allah este cel mai mare!" (arabă)]" înlocuiesc autorităţile depăşite (Voltaire, trezeşte-te!). Aceleaşi autorităţi care se văd nevoite să negocieze cu „fraţii mai mari", de fapt cu tagma caizilor puţind a trafic de droguri, de maşini furate şi îmbogăţită de proxenetism. Politicieni care scrutează cerul si se roagă să izbucnească averse, singurele în stare să domolească furia incendiară a „tinerilor". Pe când procesiunile votive de parlamentari şi jertfele propiţiatorii oferite divinităţilor ploii? Gesticulaţiile acestea de neputincioşi sunt acompaniate de vorbele vomitate de muzica rap care le promite francezilor: „O să i-o trag Franţei până o să mă iubească." (citat de *L'Express).*

Şi, la polul opus al acestei mârşăvii, abnegaţia demnă de vitejiile din război: şoferul unui autobuz incendiat care salvează o handicapată riscând să ardă odată cu ea. Lucrători pe ambulanţă care primesc consemne despre felul cum să „se retragă" din cartierele în flăcări, ca şi când ar fi vorba de un câmp de bătălie.

Politicienii care îşi pierd busola. Limbile aşa-zis umaniste se dezleagă: cum adică, am stropit (Joc de cuvinte: *arroser* înseamnă si „a mitui") oraşele astea cu miliarde de euro, dar parcă tot mai mult le cuprinde pălălaia! Francezii care descoperă (era şi timpul!) că o bună parte a populaţiei zise franceză îi urăşte şi îi numeşte (arta de a trăi obligă)

„brânzeturi” ! Sunt urâţi pentru că sunt albi, vag creştini, pe cât se pare bogaţi. Sunt urâţi pentru că se simte că sunt slăbiţi, nesiguri de identitatea lor, înclinaţi spre o permanentă autoflagelare. Le este urât statul, iar imnul naţional, fluierat. Se respinge laicitatea pe care francezii au cucerit-o după lupte aprige. Sunt batjocoriţi fiindcă este caraghios, nu-i aşa, să-i primeşti în ţara ta, să-i hrăneşti, să-i adăposteşti, să-i îngrijeşti pe cei care te urăsc şi te dispreţuiesc?

Franţa şi-a atras ura pentru că francezii au lăsat-o să se golească de substanţa ei, să se transforme într-un simplu teritoriu de populare, într-un căpeţel de Eurasie mondializată. Ce-au putut învăţa de la profesorii lor cei care dau foc şcolilor despre frumuseţea, forţa şi bogăţia francităţii?

REGĂSIREA DE SINE

Îmi imaginez ecranele televizoarelor - negre, tăcere pe toate posturile de radio, un răgaz binefăcător în mijlocul torentului de minciuni şi de prostii care încearcă să desfiinţeze în noi orice urmă de gândire. Da, un minut de tăcere păstrat de Franţa întreagă în memoria unui om care tocmai a fost bătut până a murit, sub ochii nevestei şi fiicei lui. În plină zi, la câţiva kilometri de Oraşul Luminilor, de instituţiile care garantează drepturile omului, de amfiteatrele unde moţăie cei ce ar trebui să-şi întrerupă moleşitoarea şedinţă şi să se ducă, toţi, la locul crimei.

Era doar o dorinţă, minutul acesta de tăcere. Când va apărea cartea aceasta, peste trei luni, moartea acelui om va părea foarte îndepărtată. Se vor fi zugrăvit din nou imobilele degradate, se vor fi reclădit şcolile incendiate, se va fi redactat al nu-ştiu-câtelea plan pentru „cartierele defavorizate”, vor fi fost ademeniţi „tinerii” cu slujbe de complezenţă în asociaţii de faţadă, vor fi fost amnistiaţi delincvenţii şi trimişi la munte să schieze, vor fi fost „uitaţi” asasinii. Francezii îşi vor face planuri pentru vacanţele de Paşti şi apoi se vor gândi la cele de vară. Politicienii vor scoate un „uf” de uşurare şi se vor deda jalnicelor lor războiaşe interne. Toată lumea se va preface că nu s-a întâmplat nimic. Căci, în Franţa de azi, nu se mai poate nici măcar imagina strigătul aruncat cândva de Lasource călăilor săi: „Mor acum, când francezii şi-au pierdut raţiunea, dar voi veţi muri în ziua când şi-o vor recăpăta.”

N-aş scrie cartea aceasta dacă n-as crede profund în

vitalitatea Franţei, în viitorul ei, în capacitatea francezilor de a spune „destul!”. Este oare nevoie pentru asta de circumstanţe excepţionale? De o dramă naţională care să zgâlţâie conştiinţele şi să scuture letargia? Dar asasinarea unui om sub ochii rudelor sale nu este oare o asemenea dramă? Şi teroarea pe care o trăiesc zilnic milioane de compatrioţi confruntaţi cu bandele, cu agresările, cu insultele? Şi fata care a pierit în flăcări? Şi tot acest tineret transformat în „tinerii-de-la-periferii”, amestec josnic de victimizare, de manipulări politicianiste, de ipocrizie ideologică, de impunitate criminală, tineretul acesta condamnat să servească ba de sperietoare, ba de mascotă zâmbitoare care să ilustreze fericita integrare? Şi Republica batjocorită pe un teritoriu din ce în ce mai întins?

Nu sunt oare de ajuns dramele acestea pentru ca Franţa să se regăsească, să-şi vină în fire, să-şi reamintească temeliile ei istorice, civilizatoare, umaniste? Şi să ştie să le apere!

CHIAR DE NU EŞTI FRANCEZ, FII DEMN DE-ACEASTĂ FIRE

Aşa, parafrazându-l pe Corneille, ar trebui să ne adresăm acestor tineri ca să-i smulgem de sub influenţa ideologiilor, a sistemului de asistenţă, a mafiei caizilor, a mobilizării integrismelor, a negustoriei de imagini pioase cu micuţii *beurs* şi drăgălaşii *blacks* care reuşesc în viaţă. Ar fi nevoie de un limbaj clar, lipsit de complezenţă, liber de orice cenzură, liber de poliţia gândirii şi a gândirii secrete pe care o exercită „antirasiştii” profesionişti.

Da, cuvinte limpezi pentru a afirma că nu poate exista decât o singură comunitate în Franţa, comunitatea naţională. Cea care ne uneşte pe toţi, fără deosebire de origine sau de rasă.

Cuvinte limpezi pentru a vorbi despre imigrarea care, pentru prima oară în istoria acestei ţări, se transformă într-un eşec, după atâtea valuri înglobate de Franţa spre cel mai mare folos al ei.

Să spunem că acele valuri umane s-au integrat în condiţii de o sută de ori mai aspre decât cele de care au parte imigranţii de astăzi. Şi că poate acesta a fost norocul acelor italieni, polonezi, ruşi, evrei, armeni, portughezi şi atâţia alţii: în ciuda mizeriei, ei au fost scutiţi de actuala maşinărie de transformat omul într-un parazit social, au scăpat de concasorul ideologic care înghite o fiinţă umană şi scuipă un

asistat plin de resentimente şi de ură.

Să vorbim despre faimoasa „discriminare pozitivă”, concept primejdios care vădeşte o atitudine infantilizantă şi inferiorizantă faţă de „discriminat”.

Să vorbim despre responsabilitatea individuală atât de uşor de uitat în „modelul social francez” întemeiat pe *baraka* [„Ajutor divin” (arabă)], hotărât de Statul-providenţă.

Să explicăm că modelul acesta şi-a trăit traiul, căci el combină, în ineficienta lui, cele mai rele laturi ale capitalismului speculativ cu cele mai grave tare ale socialismului statal: căsătoria contra naturii dintre pirateria economică la vârf şi imobilismul corporatist şi birocratic la bază.

Să-i facem să înţeleagă faptul că sănătoasa alternanţă democratică a devenit de mult, în ţara aceasta, un mecanism distrugător: din motive pur ideologice, aşa-zisa stângă dărâmă tot ceea ce, cu frică şi cu jenă, încearcă să făţuiască aşa-zisa dreaptă, totul petrecându-se pe nisipurile mişcătoare ale unui flirt obscen cu interesele grupurilor de presiune.

Să reamintim înţeleptele vorbe ale lui Joseph Ki-Zerbo (Joseph Ki-Zerbo (1922-2006), politician african, fondator al unui partid de orientare democratică), imaginea lui asupra continentului african: „La patruzeci de ani de la independenţă, nu producem nici măcar un pix... Populaţiile suferă de o nesiguranţă alimentară care nu era atât de gravă nici pe vremea colonialismului...” Fără să omită responsabilitatea Occidentului, el îi indică pe adevăraţii vinovaţi: elitele africane corupte. Lecţia care ar putea ajuta tineretul de la periferii să nu-şi facă iluzii despre paradisul pierdut al „cătunului” lor şi al „junglei”.

Să mai spunem şi că zece milioane de telespectatori lipiţi de ecranele lor, neputându-şi lua ochii de la un reality show precum *Big Brother,* sunt o ruşine pentru ţara lui Voltaire.

Ar mai fi atâtea de spus. Dar regula genului propusă de iniţiatoarea acestui *Cafe Voltaire* este indiscutabilă: cartea trebuie să fie scurtă. „Toate genurile sunt bune, zicea filozoful, afară de genul plicticos.” Iar lungimea este adesea sinonimă cu plictiseala.

Îmi voi mai îngădui doar următorul epilog.

FRANŢA DINTOTDEAUNA

Să nu tulburăm umbra lui Valery, ştim deja că civilizaţiile sunt muritoare. Şi totuşi, „Franţa eternă” nu este o hiperbolă naţionalistă. Sentimentul de perenitate se percepe în ecourile care, de-a lungul vremelnicei noastre existenţe, leagă prezentul nostru de trecutul îndepărtat al unei ţări, al acestei Franţe căreia, atunci, îi cercetăm, cu emoţie, istoria şi densitatea umană. „Aşa a pierit, pe malurile râului Meuse, unul dintre cei mai neîntinaţi si mai minunaţi soldaţi ai Franţei celei de odinioară...”, citeam eu, copil fiind, printre zăpezile Rusiei. După mai mult de treizeci de ani am dat de o carte din care, datorită unui desen, aflam de prezenţa unui tânăr soldat francez, în ziua de 9 mai 1940, pe malurile aceluiaşi râu... O mulţime de legături, grave sau uşoare, care ţes delicata tapiserie a francităţii.

Şi brusc, într-o seară, această sfâşiere: într-o cafenea, tocmai văzusem pe ecranul televizorului o bătrână în lacrimi. Bărbatul îi fusese ucis în faţa casei. Câteva imagini cu străzi nocturne presărate cu flăcări, siluete întunecate care se agită. Figura crispată a unui politician. Şi iată că, deja, se anunţă rezultatele unui meci pe care clienţii sprijiniţi de tejghea se apucă să le comenteze.

Foarte departe fiind de mediile politice, aflu totuşi că vâlvătaia de acum din oraşele franceze este întovărăşită de manevre intense, de rivalităţi între şefii de partide, între liderii de clanuri. Se vorbeşte deja mult despre alegerile prezidenţiale, se caută omul potrivit situaţiei, o strategie pentru a relansa, a moderniza, a umple, a resorbi, a spori, a scădea, a reduce.

Umila mea părere: singura politică realmente serioasă ar fi aceea care s-ar preocupa, înainte de toate, de bătrâna care îşi plânge soţul ucis într-o periferie unde poţi asasina un om, aşa, în trecere, aproape în glumă. Şi, mai ales, unde ucigaşul va rămâne nepedepsit.

Gândiţi-vă la femeia aceea, domnule viitor preşedinte! Restul - toanele economiei, extinderea Europei, iritabilitatea din sondaje - nu este decât un drăgălaş fleac, din moment ce fiinţa umană este dată uitării.

Adineauri, am găsit iarăşi lista numelor înscrise pe peretele bisericuţei Sainte-Radegonde, la Jard. Soldaţii aceştia căzuţi pentru Franţa, adesea doi membri ai aceleiaşi familii:

Louis şi Jules Arnaud, Joseph şi Lucien Clerteau... Le ştiam toate numele pe de rost. Cu excepţia acestor patru soldaţi: *Ariste Petitgas, Ferdinand Petitgas, Henri Petitgas, Theodore Petitgas*

Patru fraţi căzuţi pentru Franţa...

Vorbind de francezi ca aceştia, de Gaulle spunea: „Acum, când josnicia ne îneacă, ei privesc Cerul fără a păli, iar Pământul, fără a roşi."

Aceasta este ţara pe care va trebui să ştiţi s-o iubiţi şi s-o apăraţi, domnule viitor preşedinte.

Franţa.

CUPRINS

I. ANUMITE IDEI DESPRE FRANŢA
Copiii ţării
Adevărul legendelor
Franţa, acest Occident complicat
Ţarul la căpătâiul unei amante regale
Forţa secretă a ideilor
Imposibila definire
Caietul de sarcini al francităţii
Misterele franceze
II. FORMA FRANCEZĂ
Maşina de formulat
Limba Europei
Despre fragilitatea limbii franceze
III. DEFORMARE
Farmecul discret al unui academician
Noua Franţă
Ţara soldatului uitat
Cuvintele pe care le ucidem
IV. CĂLĂTORIE LA CAPĂTUL FRANŢEI
Lecţia tovarăşului Troţki
Limbajul faptelor
Regăsirea de sine
Chiar de nu eşti francez, fii demn de-această fire
Franţa dintotdeauna

Nota autorului:

Forţa francităţii, acea libertate cu care gândirea aborda omul, cetatea şi Istoria, acea impetuozitate

intelectuală franceză, atât de puţin carteziană, a lăsat locul unor prudente tatonări, precum acelea pentru înlăturarea minelor. Da, aşa arată, astăzi, francezul care gândeşte: o inteligenţă înfofolită în nenumărate straturi de protecţie, şi care tatonează, se strecoară printre subiecte interzise, se târăşte pe un câmp minat, înspăimântată de o posibilă explozie.

Şi dacă toate minele acestea n-ar fi decât imaginare? Şi dacă n-am mai fi obligaţi, când începem o discuţie sinceră, să cântărim caracteristicile etnice, sociale, sexuale etc. ale interlocutorului nostru şi să ne cenzurăm în funcţie de aceste criterii? Şi dacă ne-am putea recăpăta verticalitatea şi vorbi cu glas tare? Ca Voltaire în momentele lui cele mai bune. Ca Hugo pe insula lui.

Andrei Makine

De acelaşi autor: „Muzica unei vieţi”, „Pe vremea fluviului Amur”